

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
FILOZOFSKI FAKULTET
ODSJEK ZA PEDAGOGIJU

**SOCIOMETRIJSKI STATUS DAROVITOG UČENIKA
U RAZREDNOM ODJELU**

Diplomski rad

Anamarija Štimac

Zagreb, 2019.

Sveučilište u Zagrebu

Filozofski fakultet

Odsjek za pedagogiju

**SOCIOMETRIJSKI STATUS DAROVITOG UČENIKA
U RAZREDNOM ODJELU**

Diplomski rad

Anamarija Štimac

Mentor: dr. sc. Ante Kolak, doc.

Zagreb, 2019.

Sadržaj

1.	Uvod.....	1
2.	Određenje darovitosti	3
2.1.	Važnost socijalnog okruženja za razvoj manifestne darovitosti	4
3.	Utjecaj odnosa s vršnjacima na socioemocionalni razvoj pojedinca	5
3.1.	Važnost škole i razrednog odjela za razvoj pojedinca	5
3.2.	Popularnost i prijateljstvo	7
3.2.1.	Status popularnosti i status nepopularnosti	7
3.2.2.	Prijateljstvo.....	8
3.3.	Negativan socijalni status učenika	9
4.	Sociometrijski status darovitih učenika u razrednom odjelu	9
4.1.	Različite vrste darovitosti i sociometrijski status	11
4.1.	Socioemocionalno stanje darovitog učenika i školska postignuća	12
4.1.	Utjecaj škole na razvoj darovitosti pojedinca	13
4.2.	Problemi u ponašanju darovite djece	14
4.3.	Osobine ličnosti	16
5.	Otkrivanje i identifikacija darovitih učenika.....	17
6.	Sociometrija	17
6.1.	Sociometrijski status pojedinca unutar skupine.....	19
6.2.	Sociogram	20
6.3.	Kategorije sociometrijskih statusa učenika u razrednom odjelu	21
7.	Stereotipi i predrasude prema darovitim pojedincima	21
8.	Empirijski dio rada.....	22
8.1.	Problem i cilj istraživanja	22
8.2.	Hipoteze istraživanja.....	23

8.3.	Osnovne varijable	23
8.4.	Način provođenja istraživanja	24
8.5.	Uzorak.....	24
8.6.	Postupci i instrumenti	24
8.7.	Obrada podataka	25
8.8.	Analiza rezultata	26
8.8.1.	Pronalazak i identifikacija darovitih učenika u razrednom odjelu ...	26
8.8.1.	Sociometrijski status učenika u razrednom odjelu	26
8.8.2.	Razvoj prijateljstva između darovitih učenika i drugih učenika	28
9.	Rasprava.....	30
10.	Zaključak.....	33
11.	Literatura	35
12.	Popis priloga.....	39

Sociometrijski status darovitog učenika u razrednom odjelu

Sažetak

Daroviti su pojedinci oni koji imaju jednu ili više sposobnosti značajno natprosječno razvijene. Darovitost kao osobina utječe na sve aspekte života darovitih osoba, između ostaloga i na njihov sociometrijski status. Budući da socijalni položaj značajno utječe na socioemocionalni razvoj pojedinca, koji je preduvjet za ostvarivanje punog potencijala darovitih učenika, u diplomskom radu istražuje se kakav je sociometrijski status darovitog učenika u razrednom odjelu. U literaturi postoje dva različita stajališta o utjecaju darovitosti na sociometrijski status učenika. S jedne su strane znanstvenici koji tvrde da darovitost doprinosi pozitivnom sociometrijskom statusu učenika, dok su s druge strane znanstvenici koji tvrde da darovitost uzrokuje negativan sociometrijski status učenika. Utvrđivanje sociometrijskog statusa učenika nužno je za pedagoško djelovanje kako bi se taj status poboljšao, ukoliko za to postoji potreba. Istraživanjem su pronađena i identificirana, pomoću anketnog upitnika, dva darovita učenika. Rezultati istraživanja sociometrijskog statusa učenika u razredu, utvrđeni anketnim sociometrijskim upitnikom, pokazuju da prema sociometrijskom statusu jedan od učenika pripada prosječnoj sociometrijskoj kategoriji, a drugi pripada sociometrijskoj kategoriji „zvijezda razreda“. Prema rezultatima istraživanja, učenik koji pripada prosječnoj sociometrijskoj kategoriji razvio je dva odnosa prijateljstva s drugim učenicima iz svoga razreda, dok učenik koji pripada sociometrijskoj kategoriji „zvijezda razreda“ nije razvio niti jedno prijateljstvo s učenicima iz svoga razreda. Daroviti učenici međusobno su u odnosu ignoriranja.

Ključne riječi: darovitost, sociometrijski status, socioemocionalni razvoj, popularnost, prijateljstvo

Social position of a gifted student in the class

Abstract

Gifted individuals are those who have one or more abilities that are significantly over-developed. Giftedness as a feature influences all aspects of the life of gifted persons, including their sociometric status. Since the social position significantly influences the

social-emotional development of the individual, which is a prerequisite for the realization of the full potential of gifted students, a graduate thesis examines the sociometric status of a gifted student in a class. In the literature there are two different views on the influence of giftedness on the sociometric status of students. On the one hand, scientists claim that giftedness contributes to the positive sociometric status of students, while on the other hand, scientists claim that giftedness causes the student's negative sociometric status. Determining the sociometric status of a student is necessary for pedagogical action in order to improve this status, if there is a need for it. Two gifted students were identified by the survey questionnaire. The results of the sociometric survey of the students in the class, determined by the sociometric questionnaire, show that one of the students belongs to the sociometric category of average students, according to the sociometric status, and the second belongs to the sociometric category of "class stars". According to research results, a student belonging to the average sociometric category has developed two relationships of friendship with other students of his class, while a student belonging to the "class star" sociometric category has not developed any friendship with his classmates. Two gifted students are in the relationship of ignorance each other.

Key words: gifted, sociometric status, socio-emotional development, popularity, friendship

1. Uvod

Pitanje utjecaja darovitosti na socijalni status pojedinca nije riješeno. Dok jedan dio istraživača vjeruje da su daroviti učenici popularni i dobro prihvaćeni od strane vršnjaka, drugi vjeruju da daroviti učenici imaju poteškoća sa socijalnom i obrazovnom prilagodbom. Darovitost čini dijete drukčijim od njegovih vršnjaka, ali nije sa sigurnošću dokazano djeluje li to pozitivno ili negativno na djetetov socijalni status.

Djeca školske dobi velik dio svoga vremena provode u školi. Škola kao ustanova ostvaruje svoju društvenu i pedagošku funkciju putem obrazovne, ali posebno putem odgojne djelatnosti (Živko 1976). Ona, zajedno s ostalim čimbenicima odgoja i obrazovanja, pridonosi tjelesnom, emocionalnom, socijalnom i intelektualnom razvoju pojedinca. Za pravilan razvoj važno je da se učenici osjećaju prihvaćeno jer će to osnažiti njihovo samopouzdanje te povećati motivaciju za rad. Pozitivni socijalni odnosi s vršnjacima doprinose uspješnijem učenju te boljem školskom uspjehu. Ispitivanje odnosa s vršnjacima u razrednom odjelu vrši se pomoću sociometrije. Sociometrijom se mjeri socijalna prihvaćenost ili odbacivanje pomoću izraženih preferenci među članovima socijalne grupe. Otkrivanje socijalnog statusa učenika u razrednom odjelu omogućuje pravovremen pedagoški pristup temeljen na rezultatima konkretnog istraživanja.

S obzirom da će se istraživati sociometrijski status darovitog učenika u razrednom odjelu, primarno je područje ovog istraživanja specijalna pedagogija, odnosno obrazovanje darovitih učenika. Specijalna pedagogija „upozorava na ono posebno, tj. na ono što s obzirom na ishodišni pedagoški položaj odstupa od redovitog pedagoškoga bavljenja kao i na posebne zadatke i postupke“ (Bach, 1999, 11). Darovitom se djecom bavi ova grana pedagogije jer se ta djeca razlikuju od većine, odstupaju od prosjeka. Drugi je element diplomskoga rada sociometrijski status darovitih učenika, a budući da se bavi statusom učenika u razrednom odjelu, može se svrstati i u školsku pedagogiju te u socijalnu pedagogiju jer istražuje položaj pojedinca u grupi.

Diplomski rad sastoji se od dvaju dijelova: teorijskog i empirijskog. U teorijskom dijelu definira se pojam darovitosti te se objašnjava važnost okruženja kako bi se potencijalna (latentna) darovitost razvila u manifestiranu (pojavnu). Teorijski dio nastavlja se objašnjavanjem socioemocionalnog razvoja pojedinca te važnosti sociometrijskog statusa učenika za njegov cjelokupan razvoj. Nadalje, proučavaju se

teorijske postavke o sociometrijskom statusu darovitih učenika te se objašnjavanja važnost školske ustanove za ostvarivanje potencijala darovitih učenika. Navođenjem vrsta darovitosti i razlika među njima, ističu se posebnosti darovitih učenika kroz različite pojavne oblike darovitosti te se objašnjavaju osobine ličnosti darovitih pojedinaca zbog kojih se razlikuju od prosječnih osoba. Nakon toga objašnjava se način otkrivanja i identifikacije darovitih učenika, definira se sociometrija te se objašnjava sociometrijski status pojedinca, prikaz rezultata sociometrijskog istraživanja i kategorije u koje se učenici svrstavaju prema tim rezultatima. Teorijski dio rada završava stereotipima i predrasudama prema darovitim pojedincima koji utječu na odnos okoline prema njima te se naglašava važnost tolerancije i prihvatanja onih koji nisu prosječni. U empirijskom dijelu rada predstavljaju se problem i cilj istraživanja, hipoteze istraživanja i osnovne varijable istraživanja, opisuje se način provođenja istraživanja, uzorak istraživanja te postupci i instrumenti koji se u istraživanju koriste. Detaljno se objašnjava način obrade podataka dobivenih istraživanjem, analiziraju se rezultati te empirijski dio završava raspravom. Diplomski rad završava zaključkom.

Literatura se uglavnom odnosi na darovite učenike ili na sociometrijski status učenika, rijetka su djela koja objedinjuju te dvije teme. Ovaj rad objedinjuje ih kako bi olakšao rad pedagozima i učiteljima u svakodnevnom radu te kako bi omogućio lakše svladavanje gradiva studentima društvenih znanosti. Međutim, najveći je značaj rada njegov doprinos dobrobiti učenika koji su sudjelovali u istraživanju jer omogućuje primjeren stručni rad s njima.

2. Određenje darovitosti

Diplomski rad bavi se sociometrijskim statusom darovitog učenika u razrednom odjelu, stoga je važno odrediti što darovitost kao takva jest, odnosno koji se učenici smatraju darovitima. Zbog heterogenosti skupine darovitih pojedinaca, darovitost je kompleksan pojam koji je teško jednoznačno definirati. Neki autori pri definiranju darovitosti u prvi plan stavljaju genetske čimbenike, drugima su važnija postignuća, dok se neki usmjeravaju na kognitivne modele ili imaju sustavni pristup fenomenu darovitosti. Bez obzira kako definirali darovitost, moguće je istaknuti neke ključne, zajedničke točke (Bićanić i Leutar, 2008, 196):

- darovitost je više od samog kvocijenta inteligencije,
- darovitost se sastoji od kognitivnih i ne kognitivnih čimbenika,
- okolina je ključna za realizaciju darovitosti,
- darovitost nije jedinstven konstrukt – postoje različiti oblici darovitosti,
- načini identifikacije darovitih trebaju operacionalizirati i provjeravati teorije.

Prema Korenu (1989) osnova svake darovitosti su sposobnosti. „Ljudske su sposobnosti u populaciji raspoređene po tzv. zvonkastoj krivulji, tj. većina pojedinaca ima određenu sposobnost razvijenu na nekoj prosječnoj razini, dok se broj pojedinaca prema višem i nižem stupnju razvijenosti te sposobnosti simetrično smanjuje. [...] One pojedince koji imaju jednu ili više sposobnosti značajno natprosječno razvijene obično nazivamo nadarenima u toj ili tim sposobnostima“ (Koren, 1989, 7). To znači da se daroviti pojedinci razlikuju od većine, oni se ne uklapaju u prosjek.

Postoje različite klasifikacije darovitosti, a kod nas je najprihvaćenija Korenova klasifikacija darovitosti (1989) koja darovitost dijeli prema sposobnostima na šest područja:

1. darovitost u općim intelektualnim sposobnostima,
2. darovitost u stvaralačkim (kreativnim) sposobnostima,
3. darovitost u specifičnim školskim sposobnostima,
4. darovitost u socijalnim i rukovodnim sposobnostima,
5. darovitost u umjetničkim sposobnostima te
6. darovitost u psihomotornim sposobnostima.

Ta se klasifikacija temelji na *Teoriji višestrukih inteligencija* Howarda Gardnera, razvijenoj kasnih 1970-ih i ranih 1980-ih godina. Gardner je pretpostavio da pojedinci posjeduju osam ili više relativno autonomnih inteligencija: verbalno-lingvističku, glazbeno-ritmičku, logičko-matematičku, vizualno-spacijalnu, tjelesno-kinestetičku, ekološku, intrapersonalnu i interpersonalnu inteligenciju (Gardner, 1983, 1993, 1999, 2006, prema Davis i sur., 2011). Svaki pojedinac posjeduje sve navedene inteligencije, ali niti jednom pojedincu nisu pojedine inteligencije razvijene na istim razinama. One pojedince kojima je jedna (ili više) inteligencija razvijena na natprosječnoj razini smatra se darovitima. Ovisno o tome koja je inteligencija natprosječno razvijena, razlikujemo različite vrste darovitosti. S obzirom na velike razlike u vrstama sposobnosti koje su kod pojedinaca natprosječno razvijene te s obzirom na različite stupnjeve na kojima je ta sposobnost razvijena, skupina darovitih pojedinaca izrazito je heterogena.

2.1. Važnost socijalnog okruženja za razvoj manifestne darovitosti

Prema Korenu (1989) darovitost je rezultat povoljno kombiniranih nasljednih osobina i njihove interakcije sa stimulirajućom efikasnom okolinom i samoaktivitetom pojedinca. Kako bi se potencijalna (latentna) darovitost razvila u manifestiranu (pojavnu) darovitost¹ nužni su povoljni okolinski čimbenici. Okruženje djeteta koje ima prirodno urođenu sposobnost, koje je latentno darovito, određuje način korištenja te darovitosti. Prema Strangu (1965) poticajni okolinski uvjeti važni su jer se stjecanjem iskustava razvijaju sposobnosti. Pozivajući se na Piageta, ona ističe kako su daroviti obdareni određenom organizacijskom kvalitetom misli koja im omogućava da vide odnose te naprave dedukcije i generalizacije, a ta kvaliteta misli utječe na njihov razvoj omogućavajući im odabir doživljaja iz okruženja koji su im potrebni za fizički, intelektualni i socijalni razvoj. Drugim riječima, daroviti pojedinci iskorištavaju poticaje

---

¹ Terminologija vezana uz darovitost neujednačena je. Gagné (1995) pravi razliku između darovitosti kao početne točke (latentna darovitost) i talenta kao završne točke (manifestirana darovitost), dok George (2003) darovitošću smatra potencijal za izuzetnu uspješnost u mnogim različitim područjima djelovanja, a talentiranošću potencijal za izuzetnu uspješnost u jednom području djelovanja. Kako bi se izbjegle moguće dvosmislenosti, u radu će se koristiti termini latentna darovitost i manifestirana darovitost za početnu i završnu točku razvoja darovitosti.

iz okoline za vlastiti razvoj te je nužno omogućiti im poticajnu okolinu koja će potaknuti razvoj manifestirane darovitosti.

Okolina je ključna za realizaciju darovitosti, a jedan od najvažnijih okolinskih utjecaja je socijalno okruženje pojedinca i njegov položaj u društvu. Taj okolinski utjecaj ujedno je i jedan od najvažnijih utjecaja na socioemocionalni razvoj.

3. Utjecaj odnosa s vršnjacima na socioemocionalni razvoj pojedinca

Individualne su dispozicije pojedinca, prema Bachu (1999), sveukupno i skupno djelovanje somatskih (fizičkih), emocionalnih i kognitivnih mogućnosti čovjeka kao jedinke. Te tri dispozicije međusobno su povezane i značajno utječu jedna na drugu, a na socioemocionalni (i emocionalni) razvoj pojedinca izravno utječe njegov socijalni položaj.

Sposobnost prilagodbe pravilima života u okolini te prihvaćenost među drugima važna je za razvoj djeteta (Simel i sur. 2010). Socijalizacija se događa u vršnjačkoj skupini. U kontaktu s vršnjacima, uči se kako se treba ponašati u skupini, uči se poštovati pravila te se spoznaje važnost zajedničkih ciljeva, a ne samo individualnih. U vršnjačkoj skupini uče se vještine vođenja te kontrola impulsa i agresije (Buljubašić-Kuzmanović, 2010). Usvajanje socijalnih vještina nužno je za socijalnu prihvaćenost.

Socijalna prilagođenost u djetinjstvu značajan je prediktor kasnijih manifestacija poremećaja i neprilagođenosti jer je društvena neprilagođenost relativno stalan i nepromjenjiv fenomen (Coie i Dodge, 1983). Kako bi dijete razvilo svoje pune potencijale, mora biti prihvaćeno među vršnjacima. „Zadatak je škole da zajedno s ostalim čimbenicima odgoja i obrazovanja pridonosi tjelesnom, emocionalnom, socijalnom i intelektualnom razvoju svakoga pojedinca“ (Bedecković i sur., 2009, 80). Vršnjačka skupina u koju su učenici uključeni, a koja ima veliki utjecaj na njihov razvoj, je razredni odjel.

3.1. Važnost škole i razrednog odjela za razvoj pojedinca

Učenici u školi provode značajan dio svoga vremena te se socijalni odnosi izvan obitelji razvijaju najvećim dijelom upravo u razrednom odjelu. Razredni je odjel formalna

skupina učenika približne životne, obrazovne i emotivne dobi istoga razreda (DPS, 2008, 42). Učenici koji čine jedan razredni odjel najčešće se međusobno ne poznaju prilikom formiranja odjela, stoga za razredni odjel možemo reći da je prisilno formirana grupa. Tako formirana grupa u duljem će vremenskom razdoblju (najčešće godinama) zajedno provoditi više sati svakoga radnog dana u vrlo neposrednom kontaktu (Kolac, 2010, 245). Prema Vizek Vidović i sur. (2003) svaki razredni odjel karakterizira struktura, dinamika, položaj svakog učenika u njoj, ozračje te vrijednosti, stavovi i osobnost učitelja iz čega se može zaključiti da je svaki razredni odjel posebna socijalna grupa s vlastitim normama, psihološkom atmosferom i očekivanjima koja neće uvijek odgovarati svakom učeniku koji je dio tog razrednog odjela.

Socijalna klima u razrednom odjelu, kvaliteta ukupnih odnosa sudionika odgojno-obrazovnog procesa, utječe na iskustva učenika koja formiraju njegovu osobnost. „Socijalni odnosi s vršnjacima imaju utjecaj na razvoj socijalnih vještina, vrijednosti i stavova, mentalnog zdravlja, kontrolu emocija, razvoj spolnog identiteta, samosvijesti i samopouzdanja, tolerancije, vještina komunikacije, što podrazumijeva i širi pogled na svijet pojedinca“ (Simel i sur. 2010, 91). Na kvalitetu socijalne klime, uz odnos učitelja prema učenicima, utječe i odnos učenika prema drugim učenicima te uloga i status koji pojedini učenik ima u razrednom odjelu (Bognar i Matijević, 1993). „Škola je važan kontekst za opažanje ponašanja vršnjaka u skupini, a uspostavljanje odnosa s drugima zadovoljava niz temeljnih ljudskih potreba da je moguće govoriti o postojanju urođene potrebe za pripadanjem skupini“ (Wilson i sur., 2005, prema Bedeković i sur., 2009, 80-81). Prema Bukovskom i sur. (1993) odnosi s vršnjacima pružaju iskustva koja se ne mogu ostvariti u odnosu s roditeljima jer je odnos roditelja i djece definiran hijerarhijom socijalne „nejednakosti“, dok se odnos s vršnjacima sastoji od interakcija među „jednakima“. Razredni odjel tako utječe na ponašanje djece, na njihov socijalni, kognitivni, moralni i emocionalni razvoj.

Za optimalan je razvoj učenika potrebna prihvaćenost u razrednom odjelu. Ako je učenik zadovoljan svojim socijalnim odnosima u školskoj sredini, on će zadovoljavati svoje potrebe za intimnošću i društvenošću, a to će pozitivno utjecati na njegovo ponašanje, motivaciju i želju za učenjem te prilagodbu na školu (Buljubašić-Kuzmanović, 2010). Stoga je važno osigurati što bolji socijalni status učenika u razrednom odjelu kojega je dio.

Ukoliko se utvrdi da učenik u razrednom odjelu kojem trenutno pripada ne može ostvariti svoj potpuni potencijal, stručni tim škole i učitelji mogu ga prebaciti u neki drugi razredni odjel za koji vjeruju da bi mu to mogao omogućiti. Kako bi se utvrdio socijalni status učenika u razrednom odjelu, koristi se istraživačka metoda sociometrije koja proučava socijalne odnose, prihvaćanja i odbacivanja, unutar socijalnih grupa.

3.2. Popularnost i prijateljstvo

Prekretnicu u istraživanju vršnjačkih odnosa čini teorijski model Bukowskog i Hoze koji razlikuje dvije razine socijalnih interakcija: popularnost i prijateljstvo. Prva dimenzija, popularnost učenika u razrednom odjelu, predstavlja odraz grupnih odnosa među vršnjacima, odnosno opći, grupno usmjeren i jednosmjernan konstrukt koji je odraz odnosa vršnjaka prema pojedinom učeniku. Drugu dimenziju, prijateljstvo, čini specifičan, uzajaman, trajan i dvosmjernan odnos koji je odraz iskustva između dvaju pojedinaca, a obilježava ga odanost, prisnost i uzajamna privlačnost. Pojedinaac potrebu za pripadanjem zadovoljava u vršnjačkim skupinama putem prihvaćenosti i poželjnosti, a potrebu za bliskošću i intimnošću zadovoljava u odnosu s prijateljem.

Zajednička je stavka i popularnosti i prijateljstvu emocija sviđanja. Sviđanje je pretpostavka i za pozitivan status u grupi i za stvaranje odnosa prijateljstva. Učenici sa statusom popularnosti sviđaju se većem broju učenika te imaju veće šanse razviti prijateljstvo s nekim od vršnjaka kojima se sviđaju jer imaju mogućnost odabira prijatelja među suučenicima (Klarin 2006, prema Kolak 2010). Kao što je već rečeno, kako bi pojedinci ostvarili maksimalan razvoj svojih fizičkih, intelektualnih, socijalnih i emocionalnih čimbenika, nužna je prihvaćenost u vršnjačkoj skupini koje su dio. Prema tome, status popularnosti i ostvarivanje prijateljstva s drugim osobama preduvjet su razvoja čovjeka kao jedinke.

3.2.1. Status popularnosti i status nepopularnosti

Prema istraživanjima na popularnost učenika u razrednom odjelu utječu čimbenici kao što su redoslijed rođenja djeteta u obitelji, intelektualne sposobnosti učenika, tjelesna privlačnost učenika, privlačnost učenikova imena... Učenici sa statusom popularnosti su

oni „visoke socijalne inteligencije, potječu iz obitelji visokog socioekonomskog statusa, emocionalno stabilni, tolerantni, samopouzđani, požrtvovni, spontani, nezavisni te bezbrižni“ (Krnjajić, 1981, 103). Osim toga, popularni učenik je učenik koji „potiče interakciju s drugim učenicima, koji lako održava interakciju i uspješno rješava sukobe“ (Kolpak, 2010, 247). Učenici sa statusom nepopularnosti imaju osobine suprotne osobinama učenika sa statusom popularnosti, to su učenici koji nemaju dovoljno razvijene socijalne vještine te je njihov status u grupi lošiji od statusa popularnih učenika.

Prema Teoriji elita (Bedeković i sur., 2009) svako društvo čine dvije glavne skupine: mase (većina) i elite (manjina). Elita obuhvaća izabrane ljude, to su pojedinci koji su po nečemu najbolji, a temelj su vladavine elita superiorna osobna svojstva pojedinaca koji tvore elitu. Razrednu elitu čine učenici koji su izrazito popularni u razrednom odjelu, imaju moć nad drugim učenicima i znaju pridobiti suučenike – imaju osobine vođe, posjeduju pozitivne osobine ličnosti. „Uglavnom su to vrlo simpatični učenici, imaju razvijenu emocionalnu inteligenciju (posebno sposobnost empatije), najčešće su odlični učenici, gotovo uvijek imaju braću i sestre (najčešće stariju). Dio intervjuiranih učitelja izdvaja i socioekonomski status obitelji kao čimbenik pripadnosti razrednoj eliti (stil odijevanja), dok se druga skupina ispitanika odlučno suprotstavlja navedenoj karakteristici. Neki izdvajaju i kategoriju 'biti uspješan sportaš' ili posjedovanje nekog talenta kao čimbenik pripadnosti razredne elite“ (Bedeković i sur., 2009, 85).

Budući da je potvrđeno da razrednu elitu čini manjina, relativno stalna skupina od uglavnom tri do pet učenika, u empirijskom će se dijelu rada provjeriti je li daroviti učenik dio elite razrednog odjela, odnosno provjerit će se ima li daroviti učenik, zahvaljujući svojim natprosječnim sposobnostima, status popularnosti ili status nepopularnosti u razrednom odjelu.

3.2.2. Prijateljstvo

Druga je razina socijalnih interakcija u vršnjačkim odnosima prijateljstvo. Osobine su prijateljskog odnosa: samootkrivanje, povjeravanje tajni, odanost, intimnost i iskrenost, a najčešće dobiti koje donosi prijateljstvo su emocionalna sigurnost, pozitivna slika o sebi, socijalna kompetencija, zadovoljenje potrebe za intimnošću, usvajanje

prosocijalnog ponašanja i zadovoljstvo (Simel i sur. 2010). Prijateljstvo potiče rast i razvoj osobe te određuje kapacitet za suradnju i uspostavljanje intimne veze u kasnijem životu (Klarin i sur. 2010). Dok je popularnost važna za razvoj socijalnih vještina, za osjećaj pripadnosti skupini, prijateljstvo je važno za osjećaj povezanosti, prisnosti s drugom osobom.

Kako bi učenik ostvario prijateljski odnos s drugom osobom, trebao bi i sam zadovoljiti uvjete da postane dobar prijatelj. Pridjev dobar prijatelj povezan je s omiljenošću osoba koje „postupaju prijateljski, zapažene su u društvu, otvorene i kooperativne u svom ponašanju te potkrjepljuju ponašanja drugih“ (Simel i sur. 2010, 91-92). To su oblici ponašanja koji se vježbaju kroz socijalne interakcije.

U literaturi o darovitim učenicima često se naglašava da su, zbog svoje darovitosti, toliko različiti od drugih učenika da se ne mogu povezati s njima. U empirijskom će se dijelu provjeriti jesu li daroviti učenici uspjeli ostvariti prijateljstva sa suučenicima.

3.3. Negativan socijalni status učenika

Poteškoće i negativna iskustva koja se mogu javiti u sferi popularnosti i prijateljstva u razrednom odjelu mogu kod učenika uzrokovati anksioznost i socijalnu izolaciju koja će negativno utjecati na njegov socijalni status i obrnuto, pozitivna iskustva u sferi popularnosti i prijateljstva vodit će poboljšanju njegova socijalnog statusa (Kolak, 2010). Unatoč tome, status popularnosti, odnosno nepopularnosti s vremenom se može mijenjati. Coie i Dodge (1983) utvrdili su da su negativni izbori stabilniji od popularnih izbora. U ranijoj dobi učenici pretežno pozitivno biraju osobe istog spola, dok je u kasnijoj dobi veći broj pozitivnog biranja različitog spola zbog čega se mijenja grupa osoba koja se bira kao popularna.

4. Sociometrijski status darovitih učenika u razrednom odjelu

Iako prema istraživanju koje su proveli Leburić i sur. (2011) većina (97,7%) ispitanika/-ca smatra da su darovita djeca zapravo individualci, na njihovo psihičko zdravlje i socioemocionalno stanje, kao i na socioemocionalno stanje prosječnih učenika, utječe socijalna klima. Pojedince kao cjelinu čini kompleksan međudnos fizičkih,

intelektualnih, socijalnih i emocionalnih čimbenika (Strang, 1965), a škola je dužna odgajati sve aspekte pojedinca. Budući da je odgoj proces izgrađivanja, razvijanja i oblikovanja čovjeka u njegovim ljudskim odlikama (HE: odgoj), obaveza je škole omogućiti svakome pojedincu najveći mogući razvoj svih njegovih sposobnosti. „Unatoč nekim iznimnim sposobnostima, daroviti učenici su tjelesno, čuvstveno i socijalno često vrlo bliski svojim vršnjacima. Stoga oni iskazuju potrebu da pripadaju svojim vršnjacima po kronološkoj dobi, da se s njima igraju i dijele uloge, da budu korisni i prihvaćeni“ (Bedeković i sur., 2009, 83). Daroviti učenici, kao i svi drugi učenici, teže statusu popularnosti u razrednom odjelu i stvaranju prijateljstva sa suučenicom, odnosno sa suučenicima.

Mišljenja znanstvenika razilaze se po pitanju utjecaja darovitosti na socijalni status. S obzirom da „dobar repertoar društvenih vještina“ pomaže pojedincu u razvoju pozitivnih međuljudskih odnosa koji vode do većeg osobnog i profesionalnog uspjeha te boljeg fizičkog i mentalnog zdravlja (Pontes de França-Freitas i sur., 2014), daroviti učenici također moraju razvijati društvene vještine.

Jedan dio istraživača vjeruje da su daroviti učenici nepopularni i loše prihvaćeni od strane vršnjaka jer brojni biološki faktori i osobine ličnosti doprinose lošem statusu darovitih učenika. Korijeni takvih stavova potječu iz 1893. godine, a začetnik je Lombroso. Njegova je uvjerenja nastavio Hollingworth (1942.) tvrdeći da darovita djeca, s IQ-ima iznad 180, imaju poteškoća s obrazovnim i društvenim prilagodbama te bi mogla imati problema s ponašanjem. Cvetković-Lay (2010) navodi da 20-25% darovite djece ima socijalne i emocionalne poteškoće, što je dvostruko više od onoga što se susreće u normalnoj populaciji školske djece. Neke socijalne neprilagođenosti mogu se pojaviti jer je darovitim pojedincima teško povezati se s osobama koje imaju toliko različite sposobnosti i pronaći zajedničke interese (Strang, 1965). „Socijalne i emocionalne probleme s kojima se suočavaju daroviti ne uzrokuje njihova darovitost nego posljedice toga što su toliko drukčiji od ostalih. Oni drukčije gledaju na stvari, te imaju drukčije interese i sustav vrijednosti“ (Winner, 2005, 285). Darovita su djeca „često u 'sudaru' sa svojim užim i širim okruženjem, 'neprilagođena' na ovaj ili onaj način, odnosno očituju cijeli niz osobina koje najčešće nailaze na manje ili veće nerazumijevanje obitelji, vrtića, škole, zdravstvenih ustanova“ (Cvetković-Lay, 2010, 19). Winner (2005) ističe kako su darovita djeca često socijalno izolirana i nesretna, osim ako igrom slučaja ne pronađu

nekoga sličnog sebi, a kad pronađu prijatelje, uglavnom su to starija djeca koja su im bliža po mentalnoj dobi. Darovita djeca introveretirana su jer nemaju mnogo toga zajedničkog s drugima, ali i zato što žele i trebaju biti sama kako bi razvila svoju darovitost. Oni znaju kako uživati u samoći te manje pate zbog samoće od prosječne djece.

S druge strane, Terman je proveo istraživanje koje je pokazalo da su ta djeca bolje prilagođena od manje darovite djece (A. D. Norman i sur., 2000, 34). Termanova je studija najveća studija praćenja darovitih pojedinaca koja je pokazala pozitivan utjecaj darovitosti na sve aspekte života, pa tako i na socijalni položaj. „Termanovo longitudinalno praćenje pokazalo je da su djeca s visokim akademskim sposobnostima bolje adaptirana, imaju šire interese, sklapaju više prijateljstava i imaju uspješnije karijere nego prosječni ljudi“ (Cvetković-Lay, 2010, 47). Daroviti učenici najčešće su uspješniji u komunikaciji, a uspjeh u komunikaciji duguju kreativnosti i istraživačkoj želji za novim spoznajama (Gojkov, 2008, prema Bedeković i sur., 2009). Bedeković i sur. (2009) u istraživanju su se usmjerili na učenike sa specifičnom školskom darovitošću te utvrdili da daroviti pojedinci zauzimaju izrazito visok status u kategoriji biti izabran od vršnjaka, što ide u prilog zapažanjima koja upućuju da „talent, znanje ili školski uspjeh učenika utječu na mogućnost pripadanja učenika razrednoj eliti“ (Bedeković i sur., 2009, 90). Daroviti bi učenici prema tome, zahvaljujući svojim natprosječnim sposobnostima, trebali imati pozitivan socijalni status u društvu.

Grossberg i Cornell (1988) smatraju da problemi prilagodbe mogu biti ograničeni na ekstremno darovite učenike. Odnosno, poteškoće se javljaju samo kod veoma darovitih pojedinaca. Isto navode i A. D. Norman i sur. (2000) koji ističu da su rezultati istraživanja visoko darovitih pojedinaca mješoviti. Neka su istraživanja pronašla probleme prilagodbe, dok druga nisu pronašla poteškoće u socijalnom ili psihološkom prilagođavanju. Istraživanja umjereno darovitih učenika općenito izvješćuju o pozitivnom psihološkom i socijalnom prilagođavanju, a samo nekoliko studija sugerira da neki daroviti učenici mogu imati probleme prilagodbe.

4.1. Različite vrste darovitosti i sociometrijski status

Do prije nekoliko desetljeća darovitost se promatrala jednodimenzionalno povezujući se isključivo s visokom inteligencijom. U posljednjih se nekoliko desetljeća

definicija darovitosti promijenila u višedimenzionalno koncipiranu koja pretpostavlja postojanje izvanredne sposobnosti u različitim domenama (Ljetna psihologijska škola 2004, 2006). Do promjene iz jednodimenzionalno koncipiranog u višedimenzionalno koncipirano shvaćanje darovitosti došlo je pod utjecajem *Teorije višestrukih inteligencija* Howarda Gardnera, razvijene kasnim 1970-im i ranim 1980-im godinama pretpostavivši da pojedinci posjeduju osam ili više relativno autonomnih inteligencija. Pojedinci razvijaju te inteligencije, individualno i zajednički, kako bi se stvorili proizvodi i riješili problemi važni za društva u kojima žive. Osam inteligencija su verbalno-lingvistička, glazbeno-ritmička, logičko-matematička, vizualno-spacijalna, tjelesno-kinestetička, ekološka, intrapersonalna i interpersonalna inteligencija (Gardner, 1983, 1993, 1999, 2006, prema Davis i sur., 2011). Svaki pojedinac posjeduje sve vrste inteligencija, ali samo su neki pojedinci natprosječno daroviti u jednom ili više područja.

4.1. Socioemocionalno stanje darovitog učenika i školska postignuća

Socioemocionalno stanje znatno utječe na školska postignuća, a istraživači pretpostavljaju da su socioemocionalne teškoće jak indikator učenikova školskoga uspjeha. Istraživanja sociometrijskog statusa i prihvaćenosti među vršnjacima potvrdila su veliku povezanost između kvalitete odnosa učenika s vršnjacima i školskog uspjeha. Učenici koji su identificirani kao članovi popularnih sociometrijskih statusnih grupa i dobro su prihvaćeni među svojim vršnjacima imaju tendenciju za ostvarivanje dobrog školskog uspjeha i ponašaju se socijalno kompetentno, dok učenici koji pripadaju nepopularnim, odbačenim sociometrijskim statusnim grupama imaju tendenciju za loše školske rezultate i ponašaju se na društveno neprihvatljive načine. Učenici koji su identificirani kao prosječni, odnosno oni učenici koje vršnjaci ne biraju često niti u pozitivnom niti u negativnom smislu, pokazali su naročito dobar školski uspjeh i ponašanje (Wentzel, 2003). Dakle, status popularnosti doprinosi boljem školskom uspjehu nego status nepopularnosti, ali ne u tolikoj mjeri koliko doprinosi status prosječnosti. Prema tome, kako bi učenici ostvarili svoje maksimalne mogućnosti, trebali bi pripadati grupi prosječnih učenika.

Ispodprosječan uspjeh definira se kao „nepodudarnost između sposobnosti i izvedbe“ (Baum, Renzulli i Hebert, 1995; Rimm, 1997; prema Blaas, 2014). Prema tome

se kao ispodprosječan uspjeh darovitog pojedinca promatra i izvedba desetogodišnjeg darovitog učenika na razini prosječnog desetogodišnjaka, iako ima kognitivne sposobnosti za izvedbu na mnogo višoj razini (Blaas, 2014). Nedostatak pozitivnih iskustava može spriječiti darovito dijete od ostvarivanja svoga punoga intelektualnog i socijalnog potencijala, a školsko okruženje može potaknuti darovite učenike na ograničavanje njegovih stvarnih interesa i izbjegavanje visokih ocjena kako bi bio prihvaćen među vršnjacima (Strang, 1965). Daroviti učenici koji ograničavaju svoje sposobnosti vjeruju da je razlog njihove neprihvaćenosti u skupini njihova različitost.

4.1. Utjecaj škole na razvoj darovitosti pojedinca

Ne postoji opravdanje za sputavanje razvitka onih koji iskazuju veće sposobnosti. Strugar (1988) ističe da se školi postavlja zadatak da njeguje i razvija produktivno mišljenje učenika, da se ne zadovoljava nastavnim procesom u kojem učenici samo dosljedno reproduciraju činjenice i generalizacije bez višeg stupnja misaonog rada. Osim toga, pozitivnu školsku atmosferu pretpostavlja pozitivna uloga i autoritet učitelja koji prestaje biti jedini izvor znanja, a postaje organizator nastavnog rada, voditelj koji potiče i usmjerava rad. Škola bi trebala težiti stvaralaštvu, prihvaćanju inovacija i primjeni slobodnijih organizacijskih oblika nastavnog rada „kako bi se omogućilo svakom učeniku da uči tempom koji mu najbolje odgovara, u opsegu koji odgovara njegovu kapacitetu, na razini složenosti koja odgovara njegovim sposobnostima te pomoću postupaka i izvora znanja koji mu najviše odgovaraju“ (Strugar, 1988, 34-35). Kako bi se to postiglo, preporučivalo se razvrstavanje učenika prema sposobnostima i interesima bez obzira na kronološku dob i na razredni odjel.

Među darovitom djecom ima one koja imaju probleme u socijalnom razvoju i ne uspijevaju ostvariti dobre socijalne odnose s učenicima u svojim skupinama/razredima. Takvi problemi često su posljedica nedostatka pravih partnera u komunikaciji (Cvetković-Lay i Sekulić Majurec, 2008). Darovito dijete ima potrebu za druženjem sa sebi sličnima, s djecom sličnih sposobnosti i sličnih interesa. „Presudno mu je omogućiti poticajno druženje kroz poseban program, ako ima vrlo visoke intelektualne sposobnosti, ili kroz kraće i dodatne specijalizirane programe, ako je riječ o pojedinačnim talentima“ (Cvetković-Lay, 2010, 90). Potrebno ih je uključivati u skupine djece različite kronološke

dobi, a sličnih interesa i sposobnosti jer njima nisu dovoljni samo vršnjaci među kojima se osjećaju drugačijima.

Međutim, prema Cvetković-Lay (2010), u organiziranju odgojno-obrazovne potpore za razvoj sposobnosti darovita djeteta važno je ne zanemariti, uz potrebu za sudjelovanjem u obogaćenom i proširenom osnovnom programu, niti potrebe za kontaktiranjem s vršnjacima po mentalnoj dobi, niti kontaktiranje s vršnjacima svoje dobi. Iako vršnjaci prema kronološkoj dobi često teže slijede napredan razvoj ili široke interese darovitog djeteta, važno je da se ono uči tolerirati i cijeniti i manje sposobne vršnjake i surađivati s njima (Bedeković i sur., 2009). Osim toga, unatoč visokoj inteligenciji, daroviti učenici nisu uvijek u stanju izaći na kraj sa svojim emocijama koje su na razini njihove kalendarske dobi (Cvetković-Lay, 2010). Stoga je potrebno, prema Blaas (2014), bolje obrazovati darovite učenike kako učinkovito upravljati socioemocionalnim stanjem.

4.2. Problemi u ponašanju darovite djece

Daroviti učenici velika su vrijednost za okruženje, ali oni također mogu biti i problem. Problemi u ponašanju darovite djece koje najčešće susrećemo jesu: agresivnost i/ili dosada, frustriranost i pretjerana osjetljivost te „monopoliziranje“ odraslih (Cvetković-Lay i Sekulić Majurec, 2008, 44-45).

Uzroci iskazivanja agresivnosti i/ili nezainteresiranosti za rad i dosade najčešće su nedovoljno izazovno okruženje, zahtjevi da dijete uči ono što već zna, odbačenost darovitog djeteta od strane manje sposobne djece u grupi, nemogućnost igranja s manje sposobnom djecom i uživanja u igri te netolerantnost prema manje sposobnoj djeci. Agresivnost i dosada najčešći su problemi u ponašanju darovite djece. Osim toga, može se javiti i frustriranost i pretjerana osjetljivost, najčešće kao posljedica raskoraka između visokih ciljeva koje si je dijete postavilo i nemogućnosti njihova ostvarenja, čemu doprinosi često izražena samokritičnost darovite djece. Darovita djeca „monopoliziraju odrasle“ zbog velike zahtjevnosti u pogledu količine pozornosti koju traže čime često zaokupljaju odrasle više od ostale djece, a upravo to može biti razlog zbog kojega bi ih ostala djeca mogla odbaciti (Cvetković-Lay, 2008).

Problemi u ponašanju karakteristični za darovite pojedince mogu negativno utjecati na socijalni status darovitih učenika jer su nepoželjne karakteristike u suprotnosti s ponašajnim korelatima omiljenosti – prijateljskim postupanjem, zapaženošću u društvu i ekstravertiranošću (Vasta, Haith, Miller, 2005, prema Bedeković i sur., 2009). Kako bi se izbjegao negativan socijalni status darovitih učenika, potrebno je minimalizirati mogućnosti neprihvatljivog ponašanja omogućujući darovitoj djeci najveće moguće zadovoljenje svojih potreba. Kao što ističu Leburčić i sur. (2011), neprihvatljivo ponašanje djece u većini slučajeva je rezultat nezadovoljstva takvog djeteta. „Sposobna djeca često pribjegavaju asocijalnom ponašanju, ukoliko im ne ponudimo više i ne obogaćujemo ih obrazovanjem. Zadovoljimo li potrebe te djece, ona će se bolje ponašati i u školi i u društvu općenito“ (George, 2003, 12). Iznimno je važno zadovoljiti specifične potrebe svakog darovitog djeteta jer „djeca koja odstupaju od naše slike 'idealnog djeteta' te od očekivanja i standarda 'idealnog učenika' mogu nositi u sebi velike potencijale koji se, ako ostanu neprepoznati, nepovratno gube ili odlaze u pogrešnom smjeru“ (Cvetković-Lay, 2010, 13-14). Prema longitudinalnom istraživanju Coiea i Dodge (1983) ponašanja pojedinca koja se kroz godine najmanje mijenjaju jesu dva negativna ponašanja: remećenje mira i započinjanje tučnjava te je potrebno pokušati spriječiti da do takva ponašanja uopće dođe. Ukoliko daroviti pojedinci razviju negativne načine ponašanja, neće doprinijeti društvu koliko bi doprinijeli ponašajući se na socijalno prihvatljiv način – što se uči u školi.

Prema Državnom pedagoškom standardu osnovnoškolskog sustava odgoja i obrazovanja Republike Hrvatske (2008), čl. 32 „škola je obvezna sustavno tijekom školske godine identificirati darovite učenike, raditi s njima po posebnome programu, pratiti njihov napredak te o tome sastaviti izvješće na temelju prosudbe školskog stručnog tima.“ Darovitim se učenicima oblikuje individualizirani kurikulum, što zahtjeva prilagodbu, odnosno razlikovnost (diferencijaciju) sadržaja ili tema i vrijeme savladavanja sadržaja te tijeka poučavanja i oblika rada. Razlikovnost (diferencijacija) se odnosi na prilagodbu sadržaja učenja, procesa učenja, proizvode učenja te okruženje učenja. Programi koji se provode u redovnoj nastavi jesu: obogaćenje, proširenje, ubrzanje, mentorstvo, natjecanja, a programi izvan redovite nastave odnose se na različite izvannastavne aktivnosti, radionice, ljetne i zimske škole i klubove. Programi izvrsnosti ostvaruju se u suradnji škole sa znanstveno-istraživačkim ustanovama, s gospodarstvom,

s istaknutim stručnjacima za pojedino područje te s različitim udrugama (Nacionalnom okvirnom kurikulumu, 2010). Na taj se način želi doprinijeti zadovoljenju potreba svih darovitih učenika u hrvatskim školama i poboljšanju mogućnosti svakoga od njih.

4.3. Osobine ličnosti

Darovitost se sastoji od kognitivnih i nekognitivnih čimbenika. Daroviti često „prije svojih vršnjaka počinju iskazivati neke specifične interese, vremenski se dulje od njih bave nekim aktivnostima, nauče mnogo više od njih, kvalitetnije primjenjuju naučeno, i sl., a sve se to pripisuje nekim njihovim iznimnim sposobnostima. Ali postoje i djeca koja također imaju izraženije razvijene neke sposobnosti, a da ipak nikad ne pokažu znakove darovitosti, nikad ne iskažu svoju 'produktivnu' darovitost“ (Cvetković-Lay i Sekulić Majurec, 2008, 22). To potvrđuje kako same visokorazvijene sposobnosti (latentna darovitost) nisu dovoljne da bi se darovitost iskazala, nego su za razvoj manifestirane darovitosti nužne neke specifične osobine ličnosti (Cvetković-Lay i Sekulić Majurec, 2008). Opće su osobine ličnosti darovite djece (Čudina-Obradović, 1991): pozitivna slika o sebi, samopoštovanje, samopouzdanje, postavljanje visokih ciljeva, odsutnost straha od kritike, osjećaj vlastite vrijednosti i postavljanje visokih standarda vlastitog rada te veća nezavisnost u radu koja se iskazuje kroz autonomiju, samodostatnost, dominantnost i individualizam, samousmjerenost, nekonformizam, inicijativnost, spremnost na rizik.

Winner (2005) navodi tri netipična obilježja darovite djece: prijevremena razvijenost, inzistiranje da sviraju po svome te žar za svladavanjem. *Prijevremena razvijenost* znači da darovita djeca prve korake u svladavanju nekog područja poduzimaju ranije no što je to uobičajeno, a u tom području napreduju brže od prosječne djece jer u njemu lako uče. *Inzistiranje da sviraju po svom* odnosi se na to da darovita djeca, osim što uče brže od prosječne ili čak bistre djece, uče drukčije i s obzirom na kvalitetu - od odraslih traže minimum pomoći i mentorstva pri svladavanju područja u kojima su aktivna jer uglavnom uče samostalno što znači da su kreativna. Darovita djeca istinski su motivirana da shvate smisao područja u kojem pokazuju znakove prijevremene razvijenosti, pokazuju poseban žar za svladavanjem.

Darovita djeca vrlo su svjesna svoje različitosti, odnosno izjavljuju da se osjećaju drugačije i da ih drugi doživljavaju kao drugačiju, svjesna su toga da se ne uklapaju

(Winner, 2005). „Darovitost zapravo najčešće obuhvaća onu skupinu djece i mladih koji se ne uklapaju u društvena (prosječna) percipiranja njihovih osobnosti“ (Leburić i sur., 2011, 11). No, većina darovite djece kaže kako su ponosna što su drugačija. (Winner, 2005). Darovita djeca prihvaćaju to što su drugačiji zahvaljujući svojim osobinama ličnosti.

5. Otkrivanje i identifikacija darovitih učenika

U literaturi se često naglašava važnost prepoznavanja i identifikacije darovitih učenika jer su oni nezamjenjiv nacionalni resurs, oni imaju potencijal učiniti velike stvari i postići ono što većina ne može niti zamisliti. Stoga je nužno, kako bi se omogućilo darovitim učenicima da u potpunosti iskoriste svoje velike potencijale, otkriti i identificirati darovite učenike, a to je najjednostavnije učiniti u razrednom odjelu. Prema Korenu (1989) prepoznavanje darovitih učenika te utvrđivanje vrste i stupnja njihove darovitosti omogućava poticanje razvoja tih sposobnosti, ali i drugih osobina koje su preduvjet da superiorne latentne sposobnosti prerastu u manifestirane oblike darovitosti. Prema tome, otkrivanje i identifikacija darovitih učenika može se smatrati naročitim slučajem individualiziranog pristupa odgajaniku u kojem se potpuno prihvaća specifična struktura ličnosti konkretnog subjekta. Prihvaćanje darovitih učenika znači prihvaćanje pojedinaca koji su različiti od nas samih.

Za identifikaciju darovite djece koriste se različiti izvori podataka kao što su standardizirani testovi, školske ocjene, preporuke, pisanje eseja, prošla postignuća, intervjui te upitnici i testovi kreativnosti. Najčešće se koristi i mjerenje i procjenjivanje. Mjerenje se provodi pomoću standardiziranih testova, dok dijete procjenjuje osobe koje s njim provode veliku količinu vremena i dobro ga poznaju (npr. učitelji, roditelji, vršnjaci) (Ljetna psihologijska škola 2004, 2006). U ovom će se diplomskom radu za otkrivanje i identifikaciju darovitih učenika u razrednom odjelu koristiti anketni upitnik kojim će učenici odabrati suučenika koji ima karakteristike darovitosti iz određenog područja, a rezultati učeničkih anketa potvrdit će se razgovorom s pedagoginjom škole te s razrednikom.

6. Sociometrija

Zbroj pojedinaca u razrednom odjelu ne mora nužno imati karakteristike učeničkog kolektiva. Prema Živko (1976) zajednica učenika i nastavnika postaje kolektiv tek ako je organizirana, ako su prisutni zajednički odgojno-obrazovni ciljevi i zadaci koji se zajednički i ostvaruju i ako postoje specifične interakcije među članovima. Ako su odnosi među članovima povoljni u smislu suradnje i privlačnosti među članovima, kolektiv je dinamičan, jedinstven i dobro integriran. U odjelu s nepovoljnom grupnom strukturom članovi su slabo povezani ili su podijeljeni u manje grupe s antagonističkim međusobnim odnosima, što je često izvor i žarište konflikata. Pedagoško djelovanje na grupu učenika povezano je s poznavanjem grupe na koju se djeluje, a u tu se svrhu koriste sociometrijska istraživanja.

Sociometrija je istraživačka metoda koja se koristi u društvenim znanostima, a kojom se ispituju međusobni odnosi članova neke skupine ili društveni odnosi općenito (HE: sociometrija). Sociometrijski je pristup razvio brojne varijante i „zbog toga bi se, u proširenom značenju, sociometrijsko ispitivanje oslanjalo na pitanja i odgovore kojima učenici priopćavaju shvaćanje svoje društvene okoline, te na zapažanje određenog ponašanja zbog utvrđivanja strukture uzajamnih odnosa u skupini pomoću logičke, statističke i grafičke analize“ (Jurić, 2004, 204). Cohen i sur. (2007; prema Kolaku, 2010, 246) sociometriju određuju kroz njene funkcije kao istraživačku tehniku koja služi kako bi se proučilo funkcioniranje grupe, kao dijagnostičku proceduru kojom se treba odrediti položaj pojedinca u grupi i položaj grupe u široj društvenoj zajednici te kao psihoterapijsku tehniku koja pomaže pojedincu ili grupi da se bolje prilagode. Sociometrijski status određuje se statistički, temeljeno na tome koliko je često učenik nominiran od strane suučenika u pozitivnom ili u negativnom kontekstu, a status u skupini temelji se na vršnjačkim odnosima u određenom razrednom odjelu.

Kako bi se dobile informacije o položaju svakog pojedinca unutar skupine, o ostvarenim socijalnim odnosima skupine te o njenom socijalnom funkcioniranju mogu se izračunati individualni i grupni sociometrijski indeksi. Za potrebe ovog diplomskog rada,

pažnja će biti posvećena jednom od individualnih sociometrijskih indeksa: sociometrijskom statusu (S_i)².

6.1. Sociometrijski status pojedinca unutar skupine

Sociometrijski je status (S_i)³ rang položaja pojedinca u kolektivu određen sociometrijski mjerenim stavovima ostalih članova kolektiva prema njemu (Krnjajić, 1981). Viši sociometrijski status znači da je osoba socijalno adaptirana grupi i dobro prihvaćena, dok niži sociometrijski status znači da je u grupi lošije prihvaćena ili nije uopće prihvaćena te da nije dobro socijalno adaptirana toj grupi. Društvena struktura prihvaćanja i odbijanja među članovima skupine ispituje se sociometrijskim testom (Kolak, 2010), najčešće sociometrijskim upitnikom.

Kolak (2010) izdvaja tri sociometrijske tehnike u sociometrijskom upitniku koje se koriste kako bi se izmjerio sociometrijski status učenika. *Tehnikom imenovanja* učenik imenuje pripadnike razrednog odjela prema zadanom kriteriju koji može biti pozitivan i negativan, odnosno učenik odabire učenike iz svog razrednog odjela s kojima bi volio sudjelovati u nekoj aktivnosti i učenike iz razrednog odjela s kojima ne bi htio sudjelovati u nekoj aktivnosti. *Tehnikom rangiranja* učenici rangiraju sve učenike u razrednom odjelu prema određenom kriteriju ljestvicom (skalom procjene) koja najčešće ima pet stupnjeva, a brojke na ljestvici označavaju stupanj sviđanja od „ne sviđa mi se” do „jako mi se sviđa”, dok sociometrijski status čini prosječna ocjena koju učenik dobiva od svih suučenika. *Tehnikom usporedbe* učeniku se daju parovi drugih učenika razrednog odjela i on treba u svakom paru izabrati onog učenika koji mu se više sviđa. Nakon procjene svih mogućih parova suučenika, dobije se rezultat koji pokazuje koliko se svakom pojedinom učeniku sviđa svaki učenik iz razrednog odjela. Unutar odnosa biranja i odbijanja, učenici koji se međusobno biraju mogu se naći u recipročnim ili nerecipročnim parovima. Recipročni parovi mogu biti pozitivni i negativni. Pozitivni su kada se dva

---

² Osim sociometrijskog statusa, individualni sociometrijski indeksi su emocionalna ekspanzija (E_j), status vodstva (L), isključenje (Ex), socijalna emotivnost (EE), status odabiranja (CS), status odbijanja (RS), pozitivna ekspanzija (PE), negativna ekspanzija (NE), kompatibilnost (C) te društvenost (S) (Jurić 2004).

³ U literaturi se naziva i „socijalni status” te „izborni status”,

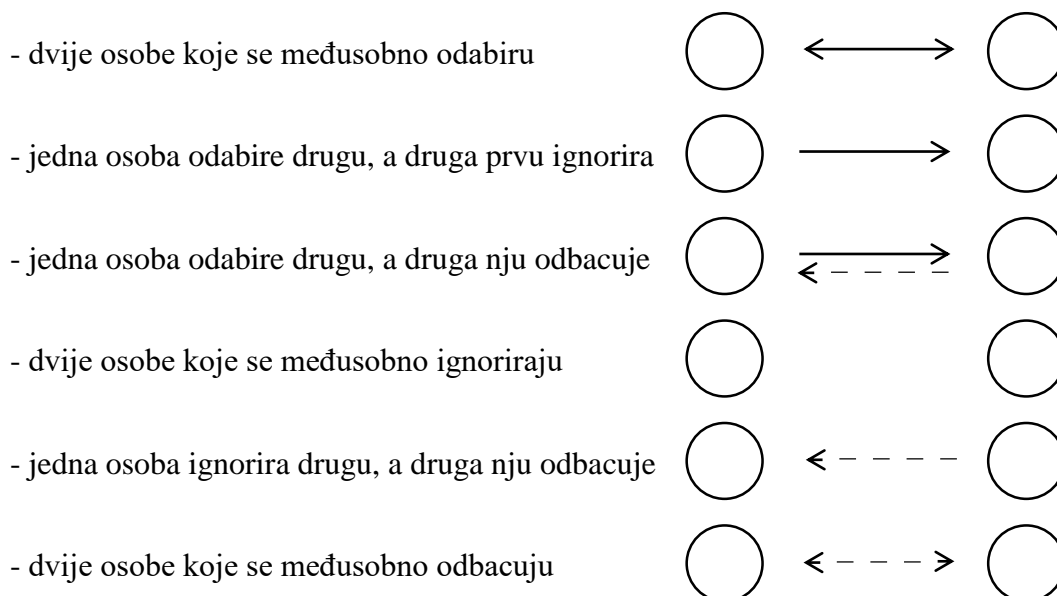
učenika međusobno odabiru što se naziva međusobnim privlačenjem, a negativni kada se dva učenika međusobno odbijaju što se naziva uzajamnim odbijanjem. Nerecipročan izbor je veza između učenika u kojoj jedan učenik odabire drugog, a taj drugi njega odbija.

U empirijskom dijelu rada koristit će se tehnika imenovanja, odnosno učenici će imenovati učenike iz svoga razrednog odjela koji posjeduju određene pozitivne ili negativne osobine.

6.2. Sociogram

Sociometrijsko istraživanje svoje značenje dobiva kohezijom i obradom podataka. Rezultati sociometrijskog istraživanja mogu se prikazati kvantitativno (socijalnim matricama, grupnim ili individualnim indeksima) te grafički (sociogramom). Na sociogramu se može vidjeti položaj svakog pojedinca u grupi kojoj pripada i uzajamni odnosi među pojedincima. Svaki je ispitanik u sociogramu predstavljen jednim simbolom, muškarci i dječaci obično kvadratima, a žene i djevojčice krugovima. Kvadrati i krugovi mogu se obilježiti rednim brojem ispitanika prema popisu, inicijalima, rednim brojem u imeniku ili na neki drugi način.

Ovisno o međusobnim biranjima i odbijanjima, postoji šest mogućih interpersonalnih odnosa između pojedinaca (Juriću, 2004, 206):

Odabiranje se označava strelicom u smjeru odabira, ignoriranje je označeno nepostojanjem strelice, a odbacivanje isprekidanom strelicom u smjeru odbacivanja.

S obzirom na temu diplomskog rada koja se odnosi na socijalni položaj darovitog pojedinca u razrednom odjelu, u empirijskom će se dijelu rada sociogramom prikazati odnosi darovitog učenika s drugim učenicima razrednog odjela.

6.3. Kategorije sociometrijskih statusa učenika u razrednom odjelu

Istraživanje Coieva i Dodgea (1983) pokazalo je visoku razinu stalnosti za sociometrijske indekse i vršnjačko ponašanje tijekom godina. Prema Coieovoj klasifikaciji, postoji pet kategorija sociometrijskih statusa učenika s obzirom na njihov socijalni status u razrednom odjelu. Učenici su svrstani u kategorije prema broju odabiranja, tj. prihvaćanja, odnosno odbijanja, tj. neprihvatanja suučenika. Kategorije koje Coie razlikuje su popularan učenik, odbačen učenik, zanemaren učenik, kontroverzan učenik te prosječan učenik (Kolak, 2010). Newcomb i Bukowski (Kolak, 2010) učenike prema njihovom socijalnom statusu klasificiraju u četiri kategorije: odbačen učenik, izoliran, tj. zanemaren učenik, kontroverzan učenik i učenik „zvijezda“.

Popularan učenik, odnosno učenik „zvijezda“ ima mnogo pozitivnih odabira od strane drugih učenika te ima vrlo malo ili uopće nema odbijanja. Odbačen učenik ima mnogo negativnih odbacivanja od strane drugih učenika te ima vrlo malo ili uopće nema odabira. Kontroverzan učenik ima mnogo negativnih, ali i mnogo pozitivnih odabira, dok zanemaren, tj. izoliran učenik ima malo pozitivnih i malo negativnih odabira ili ih uopće nema (Wentzel, 2003). Odbačeni i izolirani učenici jesu učenici sa statusom nepopularnosti, učenici „zvijezde“ jesu učenici sa statusom popularnosti, a prosječni i kontroverzni učenici jesu učenici sa statusom prosječnosti i kontroverznosti. Prema Wentzel (2003), učenici u popularnoj sociometrijskoj grupi prosocijalni su, oni u nepopularnoj sociometrijskoj grupi manje su popustljivi i agresivni su, zanemareni učenici motiviraniji su i popustljiviji, a oni u kontroverznoj sociometrijskoj grupi manje su popustljivi i više agresivni u usporedbi s učenicima koji imaju prosječan sociometrijski status.

7. Stereotipi i predrasude prema darovitim pojedincima

Pitanje darovitost odnosi se na pitanje našeg odnosa prema drukčijim pojedincima, na pitanje naše međusobne komunikacije, uključenosti/isključenosti i tolerancije prema drukčijima od nas (Cvetković-Lay, 2010). Winner (2005) naglašava da nas talentirana, darovita, kreativna i genijalna uvijek intrigiraju, pobuđujući očaranost i strahopoštovanje, jednako kao i zastrašenost i zavist. Darovita djeca razlikuju se od većine. Sociologijski aspekt sustava društvene brige o darovitima je odnos društva prema pojedincima u smislu stvaranja uvjeta i mogućnosti da ostvare svoje sposobnosti, svoju individualnost (Strugar 1988). Prihvatanje darovitosti, prema tome, znači prihvatanje pojedinaca koji se razlikuju od većine i kao takvo nužno uključuje toleranciju prema različitim.

Prema istraživanju koje su proveli sudionici Ljetne škole tijekom svibnja i lipnja 2004. godine, nešto više od 11% „nedarovitih“ učenika je u svojim opisima darovitosti navodilo neki negativni stereotip ili razmišljanje. „Nadareni se doživljavaju kao 'štreberi', kao ljudi bez društvenog života, a negativno se govori i o njihovom izgledu“ (Ljetna psihologijska škola 2004, 2006, 72). Razlog tome je tendencija ljudi za stvaranje predrasuda prema grupama koje se razlikuju od većine. U istraživanju se pokazalo da tri sudionika koja spadaju u grupu darovitih također imaju predrasude o darovitima, no postotak je manji nego kod „nedarovitih“ učenika (Ljetna psihologijska škola 2004, 2006). Daroviti ljudi pozitivno doživljavaju to što su označeni kao daroviti, ali također smatraju da njihovi nedaroviti kolege i nastavnici imaju negativne stavove prema njima.

Ponašanje darovite djece pod većim je utjecajem uvjerenja o negativnim stavovima i nepovoljnom odnosu ljudi koji ih okružuju, nego stvarnih odnosa i stavova tih ljudi koji su obično manje negativni nego što to daroviti misle (Colangelo i Kelly, 1983, prema Cvetković-Lay, 2010). Darovitost zahtjeva toleranciju i prihvatanje različitosti. Darovitim je pojedincima potrebno pokazati da su prihvaćeni u društvu te ih je potrebno uvjeriti u to kako bi to osvijestili te kako ne bi osjećali nikakve prepreke pri razvoju svojih sposobnosti.

8. Empirijski dio rada

8.1. Problem i cilj istraživanja

Problem je istraživanja sociometrijski status darovitog učenika u razrednom odjelu.

Dosadašnja istraživanja ovog problema otkrivaju kako je veza između sposobnosti i socijalne prilagodbe još uvijek nejasna. Prema A. D. Normanu i sur. (2000) istraživanja koja uspoređuju samopouzdanje i samopoštovanje intelektualno darovitih i nedarovitih učenika općenito navode da su daroviti učenici barem jednako dobro prilagođeni kao prosječni učenici. Problemi prilagodbe dokumentirani su u autobiografijama i studijama slučaja, a rezultati su istraživanja visoko darovitih pojedinaca mješoviti, neka istraživanja pronašla su probleme prilagodbe, dok druga nisu pronašla poteškoće u socijalnom ili psihološkom prilagođavanju. Istraživanja umjereno darovitih učenika općenito izvješćuju o pozitivnom psihološkom i socijalnom prilagođavanju, a samo nekoliko studija sugerira da neki daroviti učenici mogu imati probleme prilagodbe.

U ovom će se diplomskom radu provjeriti kakav je sociometrijski status darovitih učenika u odnosu na sociometrijski status prosječnih učenika, odnosno utječe li darovitost učenika na razvoj osobina koje drugi učenici u razrednom odjelu smatraju poželjnim i prihvatljivim te kako darovitost utječe na učenikov status popularnosti i prijateljstva.

Spoznajni je cilj ovoga istraživanja utvrditi sociometrijski status darovitog učenika u razrednom odjelu te specifičnosti u njegovu odnosu prema drugim učenicima. Pragmatički je cilj ovoga istraživanja razumjeti način na koji darovitost pojedinca doprinosi njegovu sociometrijskom statusu kako bi se te spoznaje mogle iskoristiti za poboljšanje njegova statusa, ukoliko je njegov sociometrijski status u razrednom odjelu negativan. Ukoliko je status darovitog učenika u razrednom odjelu pozitivan, spoznaje bi se mogle iskoristiti za poboljšanje sociometrijskog statusa drugih darovitih učenika čiji status nije toliko dobar.

8.2. Hipoteze istraživanja

- H1 – sociometrijski status darovitih učenika u razrednom odjelu (popularnost učenika) jednako je dobar ili bolji od sociometrijskog statusa prosječnih učenika
- H2 – daroviti učenik razvit će prijateljstvo unutar razrednog odjela, odnosno sviđanje s pojedinim učenicima biti će obostrano

8.3. Osnovne varijable

Za potrebe ovog istraživanja koristit će se dvije varijable. Prva je varijabla darovitost učenika koja će se odrediti pomoću podataka dobivenih provedenim anketnim istraživanjem među učenicima. Druga će varijabla biti sociometrijski status učenika koji će se odrediti pomoću podataka dobivenih od učenika sociometrijskim upitnikom.

8.4. Način provođenja istraživanja

Temelj ovog istraživanja jest kvantitativna paradigma.

Istraživanje je provedeno u svibnju 2018. godine. Anketnim upitnikom pronađeni su daroviti učenici u razrednom odjelu te su rezultati upitnika potvrđeni kroz razgovor s pedagoginjom i razrednikom. Zatim se sociometrijskim upitnikom ispitao sociometrijski status darovitog učenika.

8.5. Uzorak

U istraživanju su sudjelovali učenici osmog razreda osnovne škole Ljudevit Gaj u Lužanima. Razred čini 16 učenika, a zbog zdravstvenog stanja u vrijeme provođenja istraživanja u razrednom odjelu nije bio jedan učenik. Škola je odabrana zbog ostvarenog dobrog odnosa s pedagoginjom spomenute škole, a učenici osmog razreda izabrani su jer se radi o učenicima koji su pred završetkom osnovne škole, najduže se međusobno poznaju te je njihov sociometrijski status u razrednom odjelu već definiran kroz godine koje su proveli u istom razrednom odjelu.

Sudjelovanje u istraživanju dobrovoljno je od strane učenika te su rezultati upitnika anonimni.

8.6. Postupci i instrumenti

U ovom istraživanju korištena su dva upitnika:

- anketni upitnik za pronalazak i identifikaciju darovitih učenika u razrednom odjelu
- anketni upitnik za ispitivanje sociometrijskog statusa učenika u razrednom odjelu

Anketni upitnik za pronalazak i identifikaciju darovitih učenika u razrednom odjelu (Prilog 1) preuzet je iz: Koren, I. (1989) *Kako prepoznati i identificirati darovitog učenika*. Zagreb: Školske novine.

Anketni upitnik za ispitivanje sociometrijskog statusa učenika u razrednom odjelu (Prilog 2) adaptiran je prema predlošku iz: Bizjak Igrec, J., Galić, M., Fajdetić, M. (2014) *Pedagoški portfolio: stručni prilozi za rad stručnih suradnika pedagoga u osnovnim i srednjim školama*. Zagreb: Profil. Iz upitnika su izostavljena pitanja „Netko tko me ne podnosi je _____“ i „Netko koga ja ne podnosim je _____“ kako bi se spriječio mogući negativni utjecaj tih pitanja na kasniji odnos učenika u razrednom odjelu.

8.7. Obrada podataka

Nakon prikupljenih rezultata anketnih upitnika za pronalazak i identifikaciju darovitih učenika u razrednom odjelu, započela je njihova obrada, tj. identificiranje darovitog učenika u razrednom odjelu. Za svakog od učenika iz razrednog odjela ponaosob je izbrojeno koliko ga je puta netko iz razrednog odjela odabrao kao osobu koja odgovara karakteristikama pojedinaca darovitih u pojedinome području darovitosti. Za darovitost u općim intelektualnim sposobnostima zbrajani su izbori suučenika za 1., 7. i 13. pitanje anketnog upitnika. Za darovitost u kreativnim sposobnostima zbrajani su izbori suučenika za 2., 8. i 14. pitanje anketnog upitnika. Za darovitost u specifičnim školskim sposobnostima zbrajani su izbori suučenika za 3., 9. i 15. pitanje anketnog upitnika. Za darovitost u socijalnim sposobnostima zbrajani su izbori suučenika za 4., 10. i 16. pitanje anketnog upitnika. Za darovitost učenika u umjetničkim sposobnostima zbrajani su izbori suučenika za 5., 11. i 17. pitanje anketnog upitnika, a za darovitost u psihomotornim sposobnostima zbrajani su izbori suučenika za 6., 12. i 18. pitanje anketnog upitnika. Potencijalno darovitima su se smatrali učenici koji su ostvarili više od 10 vršnjačkih odabira za pojedinu vrstu darovitosti.

Nakon prikupljenih rezultata anketnih upitnika za ispitivanje sociometrijskog statusa učenika u razrednom odjelu, započela je njihova obrada, tj. određivanje sociometrijskog statusa svih učenika u razrednom odjelu. Pri određivanju sociometrijskog statusa učenika za svakog od učenika izbrojeno je koliko ga je puta netko iz razrednog

odjela odabrao (D^+) i koliko ga je puta netko iz razrednog odjela odbio (D^-). Nakon toga je za svakog učenika izračunat postotak biranja (postotak D^+) i postotak odbijanja (postotak D^-). Postotak biranja svakog učenika izračunat je tako da je broj biranja svakog učenika (D^+) podijeljen s ukupnim brojem izvršenih odabira ($ukD^+ = 162$) te pomnožen sa 100. Postotak odbijanja svakog učenika izračunat je tako da je broj odbijanja svakog učenika (D^-) podijeljen s ukupnim brojem izvršenih odbijanja ($ukD^- = 162$) te pomnožen sa 100. Razlika između postotka odabiranja i postotka odbijanja svakog učenika pokazuje sociometrijski status tog učenika. Rezultati su prikazani grafički. Interpretirani su rezultati sociometrijskog statusa darovitih učenika. Ako je razlika postotaka biranja i odbijanja od -beskonačno do -1 uključeno, onda je taj učenik odbačen. Ako je razlika postotaka biranja i odbijanja od -1 do 0,25 uključeno, ali bez nule, onda je taj učenik kontroverzan. Ako je razlika postotaka biranja i odbijanja nula, onda je taj učenik izoliran. Ako je razlika postotaka biranja i odbijanja od 0,25 do 1,50 uključeno, onda je učenik prosječan te ako je razlika postotaka biranja i odbijanja od 1,50 do +beskonačno, onda je učenik „zvijezda razreda”.

Sociogramima su prikazani odnosi svakog od dvojice darovitih učenika s ostalim učenicima u razrednom odjelu.

8.8. *Analiza rezultata*

8.8.1. Pronalazak i identifikacija darovitih učenika u razrednom odjelu

Prema rezultatima učeničkih anketnih upitnika za pronalazak i identifikaciju darovitih učenika u razrednom odjelu, kao potencijalno daroviti učenici istaknula su se četiri učenika: I.K. kao potencijalno daroviti učenik u općim intelektualnim i specifičnim školskim sposobnostima, M.K. kao potencijalno daroviti učenik u psihomotornim sposobnostima, G.S. kao potencijalno darovita učenica u općim intelektualnim i umjetničkim sposobnostima te Mi.V. kao potencijalno darovita učenica u specifičnim školskim sposobnostima. Kroz razgovor s pedagoginjom i razrednikom 8. razreda kao daroviti učenici potvrđeni su I.K. i M.K.

8.8.1. Sociometrijski status učenika u razrednom odjelu

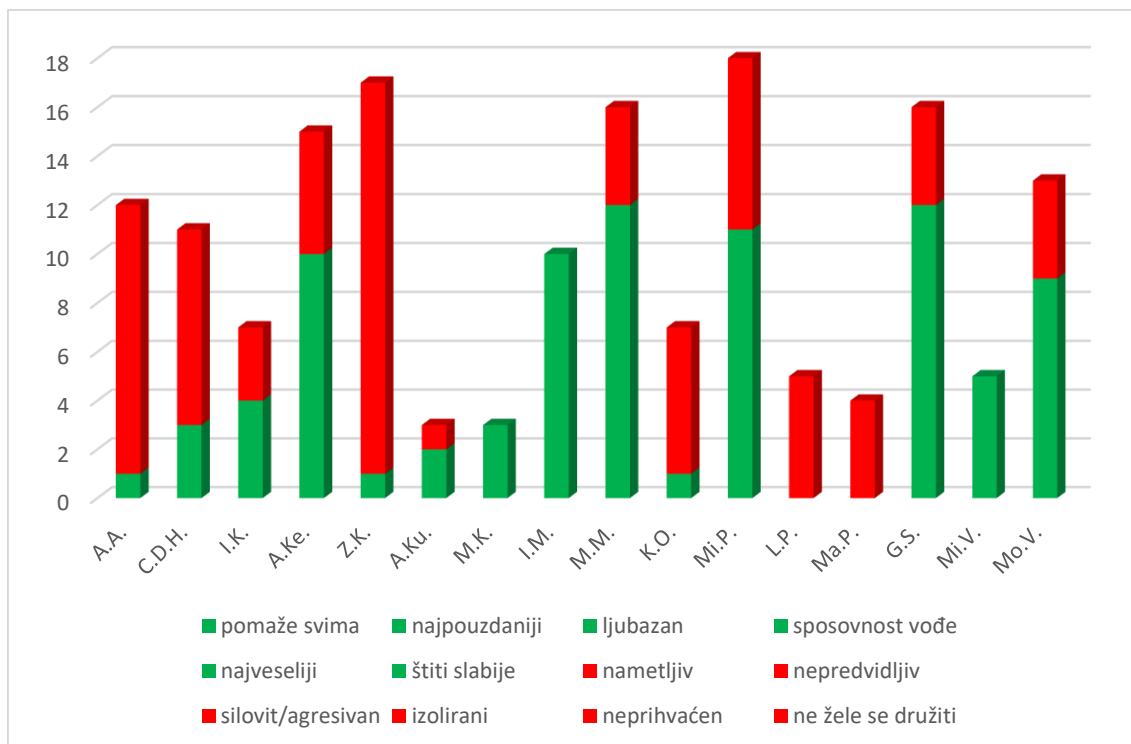

Prema rezultatima anketnih upitnika za ispitivanje sociometrijskog statusa učenika u razrednom odjelu, u Tablici 1 prikazan je broj odabira (D^+) i broj odbijanja (D^-) svakog od učenika ponaosob, postotak biranja svakog od učenika i postotak odbijanja svakog od učenika te razlika tih dvaju postotaka koja prikazuje sociometrijski status učenika.

Tablica 1 Sociometrijski status učenika razrednog odjela

Inicijali učenika	D^+	D^-	Postotak odabira	Postotak odbijanja	Sociometrijski status
A.A.	1	11	0,62	6,79	-6,17
C.D.H.	3	8	1,85	4,94	-3,09
I.K.	4	3	2,47	1,85	0,62
A.Ke.	10	5	6,17	3,09	3,09
Z.K.	1	16	0,62	9,88	-9,26
A.Ku.	2	1	1,23	0,62	0,62
M.K.	3	0	1,85	0,00	1,85
I.M.	10	0	6,17	0,00	6,17
M.M.	12	4	7,41	2,47	4,94
K.O.	1	6	0,62	3,0	-3,09
Mi.P.	11	7	6,79	4,32	2,47
L.P.	0	5	0,00	3,09	-3,09
Ma.P.	0	4	0,00	2,47	-2,47
G.S.	12	4	7,41	2,47	4,94
Mi.V.	5	0	3,09	0,00	3,09
Mo.V.	9	4	5,56	2,47	3,09

Rezultati odnosa odabira i odbijanja svakog od učenika ponaosob prikazani su na Slici 1.

Slika 1. Odnos odabira i odbijanja svakoga pojedinoga učenika
Zelenom bojom označena su odabiranja, a crvenom bojom odbijanja.

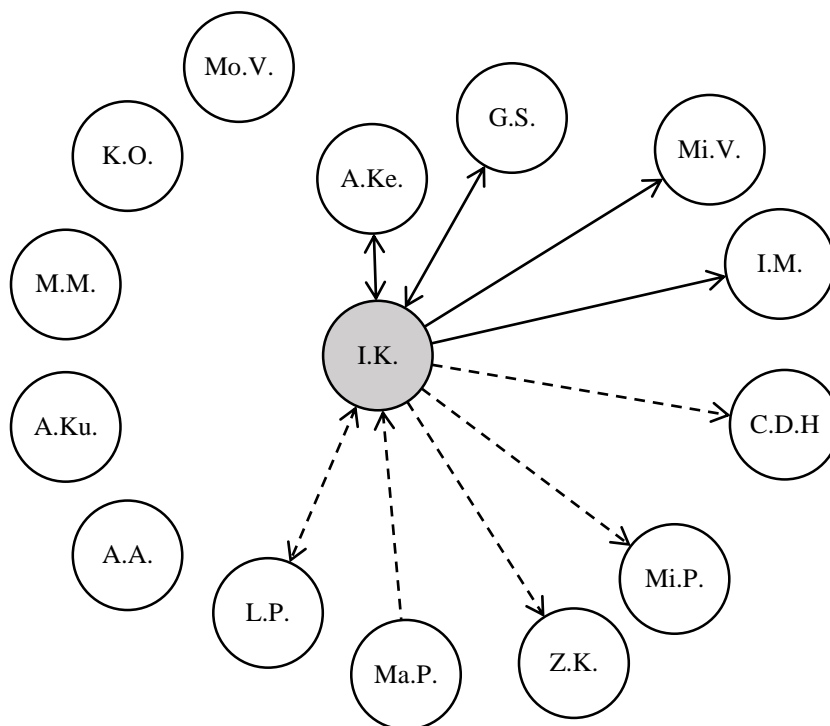
Vrijednost sociometrijskog statusa učenika I.K. darovitog u općim intelektualnim i specifičnim školskim sposobnostima iznosi 0,62. Prema tome, on spada u skupinu prosječnih učenika. Vrijednost sociometrijskog statusa učenika M.K. darovitog u psihomotornim sposobnostima iznosi 1,85 te on, prema tome, spada u skupinu „zvijezde razreda“.

Prema tome, hipoteza da je sociometrijski status darovitih učenika jednako dobar ili bolji od sociometrijskog statusa prosječnih učenika potvrđena je.

8.8.2. Razvoj prijateljstva između darovitih učenika i drugih učenika

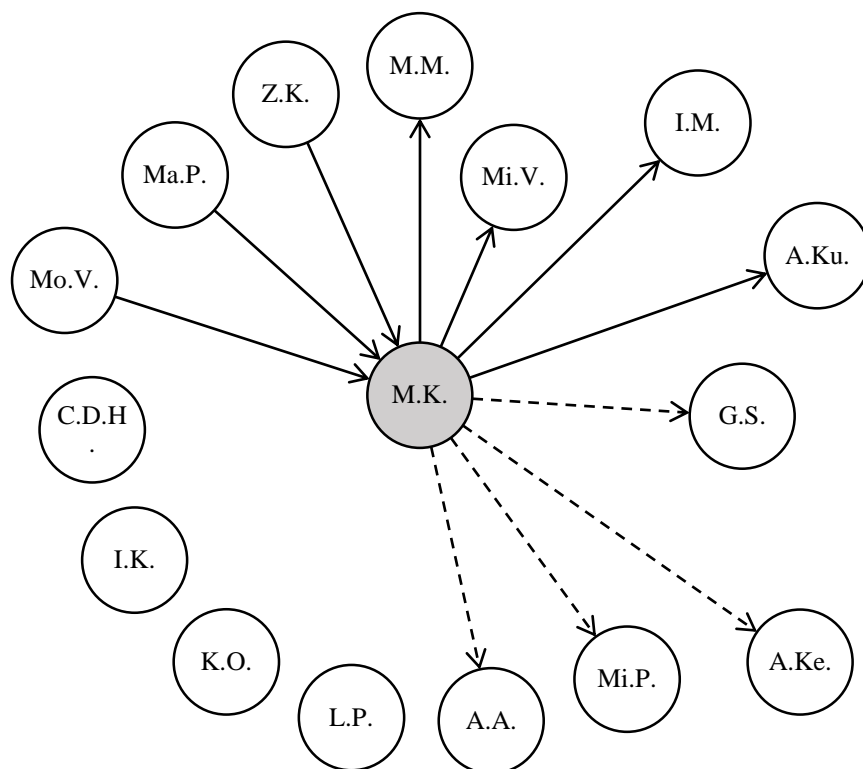
Učenik I.K. darovit u području općih intelektualnih sposobnosti i specifičnih školskih sposobnosti odabrao je četiri osobe u pozitivnom kontekstu, a dvije od tih četiriju osoba odabrale su njega u pozitivnom kontekstu. Stoga se može zaključiti da je učenik I.K. razvio prijateljstvo s dvama osobama u svome razrednom odjelu. Učenik I.K. odbacio je četiri osobe, od kojih je samo jedna osoba odbacila njega. Učenika I.K. odbacio je jedan učenik kojeg je I.K. ignorirao. Preostale je učenike u razrednom odjelu (pet

učenika) I.K. ignorirao, a i oni su ignorirali njega. Rezultati su prikazani sociogramom na Slici 2.

Slika 2. Sociogram odnosa darovitog učenika I.K. s ostalim učenicima njegova razrednog odjela. Odnos dviju osoba koje se međusobno biraju prikazan je punom crtom s vrhovima strelica na obje strane. Odnos osoba u kojima jedna osoba bira drugu, a druga prvu ignorira prikazan je punom crtom s vrhom strelice u smjeru odabiranja. Odnos osoba koje se međusobno ignoriraju prikazane je izostankom ikakve poveznice među tim osobama. Odnos osoba u kojima jedna osoba odbija drugu, a druga prvu ignorira prikazan je isprekidanom crtom s vrhom strelice u smjeru odbijanja. Odnos osoba koje se međusobno odbijaju prikazan je isprekidanom crtom s vrhovima strelica na obje strane.

Učenik M.K. darovit u području psihomotornih sposobnosti odabrao je četiri osobe u pozitivnom kontekstu, ali niti jedna od tih četiriju osoba nije odabrala njega u pozitivnom kontekstu. Učenika M.K. u pozitivnom su kontekstu odabrale tri osobe, ali on nije odabrao niti jednu od tih osoba u pozitivnom kontekstu. Stoga se može zaključiti da učenik M.K. nije razvio prijateljstvo niti s jednom osobom u svome razrednom odjelu. Učenik M.K. odbacio je četiri osobe, ali niti jedna od tih osoba, kao ni niti jedna druga osoba iz razrednog odjela, nisu odbacili njega. Preostale je učenike u razrednom odjelu (četiri učenika) M.K. ignorirao, a i oni su ignorirali njega. Rezultati su prikazani sociogramom na Slici 3.

Slika 3. Sociogram odnosa darovitog učenika M.K. s ostalim učenicima njegova razrednog odjela

Odnos dviju osoba koje se međusobno biraju prikazan je punom crtom s vrhovima strelica na obje strane. Odnos osoba u kojima jedna osoba bira drugu, a druga prvu ignorira prikazan je punom crtom s vrhom strelice u smjeru odabiranja. Odnos osoba koje se međusobno ignoriraju prikazane je izostankom ikakve poveznice među tim osobama. Odnos osoba u kojima jedna osoba odbija drugu, a druga prvu ignorira prikazan je isprekidanom crtom s vrhom strelice u smjeru odbijanja. Odnos osoba koje se međusobno odbijaju prikazan je isprekidanom crtom s vrhovima strelica na obje strane.

S obzirom na rezultate istraživanja, hipoteza da će daroviti učenik razviti prijateljstvo unutar razrednog odjela, odnosno da će sviđanje s pojedinim učenicima biti obostrano ne može se niti prihvatiti niti odbaciti.

Daroviti učenici, prema rezultatima istraživanja, međusobno su u odnosu ignoriranja.

9. Rasprava

Popularnost učenika, prva dimenzija međuvršnjačkih odnosa u razrednom odjelu, predstavlja odraz grupnih odnosa s vršnjacima, odnosno opći, grupno usmjeren i jednosmjernan konstrukt koji je odraz odnosa vršnjaka prema pojedinom učeniku.

Rezultati dobiveni ovim istraživanjem uglavnom se slažu s rezultatima prethodno navedenih istraživanja na ovu temu prema kojima je sociometrijski status darovitih učenika u razrednom odjelu (popularnost učenika) jednako dobar ili bolji od sociometrijskog statusa prosječnih učenika. Prema rezultatima istraživanja, oba darovita učenika imaju pozitivan sociometrijski status, jedan od učenika ima prosječan status, dok drugi ima status „zvijezde razreda“. Prema tome, potvrđeni su rezultati istraživanja i stavovi znanstvenika da darovitost pozitivno utječe na sociometrijski status. Budući da pozitivan sociometrijski status učenika omogućuje socioemocionalni razvoj pojedinca i doprinosi njegovu boljem uspjehu, u razrednom su odjelu ostvareni preduvjeti za razvoj potencijala darovitih učenika.

Druga dimenzija, prijateljstvo, čini specifičan, uzajaman, trajan i dvosmjernan odnos koji je odraz iskustva između dvaju pojedinaca, a obilježava ga odanost, prisnost i uzajamna privlačnost. Prema teorijskim pretpostavkama iz literature daroviti učenici trebali bi razviti prijateljstvo s vršnjacima jer, zahvaljujući svojoj popularnosti, imaju veće mogućnosti odabira prijatelja među suučenicima. Drugi smjer teorijskih postavki iz literature je taj da daroviti učenici imaju problema s prilagodbom ostalim učenicima jer imaju različite interese. Jedan od darovitih učenika, prema rezultatima sociometrijskog istraživanja, razvio je prijateljstvo s dvoje drugih učenika iz svog razrednog odjela, dok drugi daroviti učenik, prema rezultatima istraživanja, nije razvio prijateljstvo niti s jednim drugim učenikom iz svog razrednog odjela. Kako bi se mogli generalizirati zaključci o utjecaju darovitosti na razvoj prijateljstva, potrebno je proširiti i produbiti istraživanje.

U literaturi se navodi da su popularnost učenika i razvoj prijateljstava u razrednom odjelu povezani, odnosno da popularnost učenika doprinosi većim mogućnostima razvoja prijateljstava. Ovo istraživanje to nije potvrdilo. Daroviti učenik koji sociometrijski pripada socijalnoj kategoriji prosječnih učenika razvio je dva odnosa prijateljstva s učenicima iz svoga razrednog odjela, dok daroviti učenik koji sociometrijski pripada socijalnoj kategoriji „zvijezde razreda“, prema rezultatima istraživanja, nije razvio niti jedno prijateljstvo u razrednom odjelu.

Ovo bi se istraživanje moglo produbiti i proširiti na mnogobrojne načine, na primjer uzimanjem slučajnog umjesto prigodnog uzorka te njegovim povećanjem. Time bi rezultati mogli biti bliži generalizaciji na populaciju. Istraživanje bi se moglo produbiti usporednom sociometrijskih statusa darovitih učenika prema različitim kategorijama

darovitosti. Također bi se u istraživanje mogle uključiti i brojne druge varijable koje utječu na sociometrijski status, kao što su spol učenika, redoslijed rođenja djeteta u obitelji, tjelesna privlačnost učenika, privlačnost učenikova imena itd. Osim toga, istraživanje bi se moglo proširiti tako da se uključe učenici različitih kronoloških dobi te se prema tom parametru također usporede sociometrijski statusi darovitih pojedinaca ovisno o kronološkoj dobi učenika u njihovim razrednim odjelima. Također, u budućim se istraživanjima može ponovno ispitati odnos između popularnosti i prijateljstva učenika na većem uzorku kako bi se dobili rezultati koji bi se mogli generalizirati.

Unatoč ograničenjima ovoga istraživanja, ono pridonosi na način da je potvrdilo pozitivan sociometrijski status darovitih učenika te može poslužiti kao poticaj svim odgojno-obrazovnim djelatnicima kako bi se uvjerali da je povoljan sociometrijski status darovitih učenika moguć te da ga je potrebno poticati kako bi se postiglo pozitivno socijalno okruženje za svakog učenika.

10. Zaključak

Daroviti su pojedinci oni koji imaju jednu ili više sposobnosti značajno natprosječno razvijene. Daroviti se pojedinci međusobno razlikuju prema različitim vrstama darovitosti, ovisno o tome jesu li razvili svoju latentnu darovitost u manifestiranu, prema različitim pojavnim oblicima darovitosti te prema različitim osobinama ličnosti darovitih pojedinaca. S obzirom na takvu heterogenost skupine, ponekad neki daroviti učenici ostanu neprepoznati te zbog svojih nezadovoljenih potreba nisu u mogućnosti potpuno ostvariti svoje potencijale. Škola je dužna poticati tjelesni, emocionalni, socijalni i intelektualni razvoj svakog pojedinca, a za pozitivan socioemocionalni razvoj važan je odnos s vršnjacima. Većinu vremena učenici provode u školskoj ustanovi u razrednom odjelu te socijalni status koji ostvaruju u razrednom odjelu kojem pripadaju značajno utječu na razvoj socijalnih vještina, vrijednosti i stavova, mentalnog zdravlja, kontrolu emocija, razvoj spolnog identiteta, samosvijesti i samopouzdanja, tolerancije i vještina komunikacije. Prema tome, u školama učenici uče kako se ponašati u skupini, ali i formiraju svoju osobnost.

Sociometrijski status učenika u razrednom odjelu ispituje se sociometrijom, istraživačkom metodom kojom se ispituju međusobni odnosi članova neke skupine ili društveni odnosi općenito. Sociometrijsko je istraživanje preduvjet pedagoškog djelovanja na grupu učenika jer je za pedagoško djelovanje nužno poznavanje grupe na koju se djeluje. Učenici, ovisno o svom sociometrijskom statusu u razrednom odjelu, mogu pripadati jednoj od kategorija sociometrijskih statusa.

Sociometrijski status važan je za samopoimanje i razvoj samopouzdanja učenika, a odnos okoline prema darovitim učenicima pod utjecajem je stereotipa i predrasuda o njima. Mišljenja znanstvenika razilaze se po pitanju utjecaja darovitosti na socijalni status. Neki znanstvenici vjeruju da su daroviti učenici bolje adaptirani i bolje socijalno prilagođeni od prosječnih učenika, dok drugi vjeruju da brojni biološki faktori i osobine ličnosti darovitih učenika doprinose njihovu lošem socijalnom statusu.

U empirijskom dijelu rada istražen je sociometrijski status darovitog učenika u razrednom odjelu. Prema rezultatima istraživanja, sociometrijski status darovitih učenika u razrednom odjelu (popularnost učenika) jednako je dobar ili bolji od sociometrijskog statusa prosječnih učenika. Rezultati istraživanja koji se odnose na razvoj prijateljstva

darovitog učenika s drugim učenicima unutar razrednog odjela nisu potvrdili da darovitost pozitivno utječe na razvoj prijateljstva, niti su to opovrgnuli. Iako se u literaturi navodi da popularnost učenika doprinosi većim mogućnostima razvoja prijateljstva, ovo istraživanje to nije potvrdilo jer je daroviti učenik koji sociometrijski pripada socijalnoj kategoriji prosječnih učenika razvio dva odnosa prijateljstva s učenicima iz svoga razrednog odjela, dok daroviti učenik koji sociometrijski pripada socijalnoj kategoriji „zvijezde razreda“ nije razvio niti jedno prijateljstvo u razrednom odjelu.

Istraživanje popularnosti darovitih učenika moguće je proširiti proširivanjem uzorka istraživanja te uključivanjem drugih faktora koji utječu na sociometrijski status pojedinca te ga je moguće produbiti tako da se usredotočimo na svaku od pojedinačnih vrsta darovitosti i na njen utjecaj na sociometrijski status učenika. Istraživanje razvoja prijateljstva darovitih učenika s drugim učenicima u razredu potrebno je proširiti na veći broj darovitih učenika, te također produbiti s obzirom na vrstu darovitosti koje pojedinci posjeduju.

11. Literatura

1. Bach, H. (1999) *Osnove posebne pedagogije*. Preveo: Sead Muhamedagić. Zagreb: Educa.
2. Bedeković, V., Jurčić, M. i Kolak, A. (2009) Sociometrijski status darovitog učenika i njegov položaj u društvenoj (razrednoj) eliti. U: Gojkov, G., ur. *Međunarodni znanstveni skup „Daroviti i društvena elita“ : zbornik radova*. Vršac: Visoka škola strukovnih studija Vršac, str. 80-91. Dostupno na: <https://hrcak.srce.hr/file/174463> [13. 4. 2018.]
3. Bićanić, J. i Leutar, Z. (2008) Komparativna analiza pristupanja darovitoj djeci u Hrvatskoj i u zemljama Europske unije. *Napredak*, 149 (2), str. 195-215.
4. Bizjak Igrec, J., Galić, M. i Fajdetić, M. (2014) *Pedagoški portfolio: stručni prilozi za rad stručnih suradnika pedagoga u osnovnim i srednjim školama*. Zagreb: Profil.
5. Blaas, S. (2014) The Relationship Between Social-Emotional Difficulties and Underachievement of Gifted Students. *Australian Journal of Guidance and Counselling* (Cambridge University), 24 (2), str. 243–255. Dostupno na: <https://www.cambridge.org/core/journals/journal-of-psychologists-and-counsellors-in-schools/article/relationship-between-social-emotional-difficulties-and-underachievement-of-gifted-students/65518F6A8D5AF91B99964EF056E18A0A>
6. Bognar, L., i Matijević, M. (1993) *Didaktika*. Zagreb: Školska knjiga.
7. Buljubašić-Kuzmanović, V. 2010. Socijalne kompetencije i vršnjački odnosi u školi. *Pedagoška istraživanja*, 7 (2), str. 191-201. Dostupno na: <https://hrcak.srce.hr/118097> [2. 5. 2018.]
8. Coie, J. D., i Dodge K.A.(1983) Continuities and Changes in Children's Social Status: A Five-Year Longitudinal Study. *Merrill-Palmer Quarterly*, 29 (3), str. 261-282. Dostupno na: <https://www.jstor.org/stable/23086262> [23. 6. 2018.]
9. Cvetković-Lay, J. (2010) *Darovito je, što ću sa sobom?* Zagreb: Alinea.
10. Cvetković-Lay, J. i Sekulić Majurec, A. (2008) *Darovito je, što ću s njim?* Zagreb: Alinea.

11. Čudina-Obradović, M. (1991) *Nadarenost: Razumijevanje, prepoznavanje, razvijanje*. Zagreb: Školska knjiga.
12. Davis, K., Christodoulou, J., Seider, S. i Gardner, H. E. (2011) The Theory of Multiple Intelligences. U: Stenberg, R. J. i Kufman, S. B., ur. *Cambridge Handbook of Intelligence*. New York: Cambridge University Press, str. 485-503. Dostupno na: https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=2982593 [18. 4. 2018.]
13. Gagné, F. (1995) Hidden meaning of the Talent Development concept. *The Educational Forum*, 59 (4), str. 349-362.
14. George, D. (2003) *Kako identificirati i obrazovati darovite i talentirane učenike*. Zagreb: Educa.
15. Grossberg, I. N. i Cornell, D. G. (1988) Relationship between personality adjustment and high intelligence: Terman versus Hollingworth. *Exceptional Children*, 5 (3), str. 266-272.
16. Jurić, V. (2004) *Metodika rada školskoga pedagoga*. Zagreb: Školska knjiga.
17. Klarin, M., Proroković, A., Šimić Šašić, S. (2010) Doživljaj prijateljstva i njegovi ponašajni korelati u adolescenata. *Pedagoški istraživanja*, 7 (1), str. 7-22.
18. Kolak, A. (2010) Sociometrijski status učenika u razrednom odjelu i školskoj hijerarhiji. *Pedagoški istraživanja*, 7 (2), str. 243-254. Dostupno na: <https://hrcak.srce.hr/118087> [13. 4. 2018.]
19. Koren, I. (1989) *Kako prepoznati i identificirati darovitog učenika*. Zagreb: Školske novine.
20. Leksikografski zavod Miroslav Krleža: *Hrvatska enciklopedija*. Dostupno na: www.enciklopedija.hr.
21. Krnjajić, S. (1981) *Sociometrijski status učenika: psiho-socijalni činioci*. Beograd: Prosveta.
22. Leburic, A., Ljubetić, M. i Radić, T. (2011) *Socijalizacija darovite djece*. Split: Istraživačke studije.
23. Ljetna psihologijska škola 2004, Milna (2006) *Stanje i potrebe nadarenih učenika u Hrvatskoj*. Arambašić, L., Vlahović-Štetić, V. i Lauri Korajlija, A., ur.. Zagreb: Filozofski fakultet u Zagrebu, Odsjek za psihologiju: Klub studenata psihologije. FF-press.

24. Ministarstvo znanosti, obrazovanja i športa (2008) *Državni pedagoški standardi osnovnoškolskog sustava odgoja i obrazovanja*. Zagreb: Ministarstvo znanosti, obrazovanja i športa.
25. Ministarstvo znanosti, obrazovanja i športa (2011) *Nacionalni okvirni kurikulum za predškolski odgoj i obrazovanje te opće obvezno i srednjoškolsko obrazovanje*. Zagreb: Ministarstvo znanosti, obrazovanja i športa. Dostupno na: http://www.azoo.hr/images/stories/dokumenti/Nacionalni_okvirni_kurikulum.pdf [12. 5. 2018.]
26. Norman, A. D., Ramsay, S. G., Martray, C. R. i Roberts, J. L. (1999) Relationship between levels of giftedness and psychosocial adjustment. *Roeper Review*, 22 (1), str. 5-9. Dostupno na: <https://doi.org/10.1080/02783199909553990> [20. 2. 2018.].
27. Norman, A. D., Ramsay, S. G., Roberts, J. L. i Martray, C. R. (2000) Effect of Social Setting, Self-Concept, and Relative Age on the Social Status of Moderately and Highly Gifted Students. *Roeper Review*, 23 (1): 34-39. Dostupno na: <https://doi.org/10.1080/02783190009554059> [20. 2. 2018.].
28. Pontes de França-Freitas, M. L., Del Prette, A. i Aparecida Pereira Del Prette, Z. (2014) Social skills of gifted and talented children. *Estudos de Psicologia*, 19 (4), str. 288-295. Dostupno na: http://www.scielo.br/scielo.php?script=sci_arttext&pid=S1413-294X2014000400006&lng=en&tlng=en [24. 3. 2018.].
29. Simel, S., Špoljarić, I., Buljubašić Kuzmanović, V. (2010) Odnos između popularnosti i prijateljstva. *Život i škola*, 23 (1). str. 91. – 108. Dostupno na: <https://hrcak.srce.hr/file/82275> [13. 11. 2018.]
30. Strang, R. (1965) The Psychology of Gifted Children. *Psychology and education of the gifted: Selected Readings*, Barbe, W. B., ur. New York: Appleton-Century-Crofts, str. 113-117.
31. Strugar, V. (1988) *Nadareni učenici u procesu obrazovanja*. Zagreb: Zavod za prosvjetno-pedagošku službu SR Hrvatske.
32. Vizek Vidović, V., Rijavec, M., Vlahović-Štetić, V. i Miljković, D. (2003) *Psihologija obrazovanja*. Zagreb: IEP: VERN.

33. Wentzel, K. R. (2003) Sociometric Status and Adjustment in Middle School: A Longitudinal Study. *Journal of Early Adolescence*, 23 (1), str. 5-28. Dostupno na: https://www.researchgate.net/publication/247764352_Sociometric_Status_and_Adjustment_in_Middle_School_A_Longitudinal_Study [12. 5.2018.]
34. Winner, E. (2005) *Darovita djeca: Mitovi i stvarnost*. Prevela Katarina Opačak. Lekenik: Ostvarenje.
35. Živko, H. (1976) Primjena sociometrijske metode kao prilog razvijanju učeničkog razrednog kolektiva. *Život i škola*, 25 (1-2), str. 52-55.

12. Popis priloga

Prilog 1. Anketni upitnik za pronalazak i identifikaciju darovitih učenika u razrednom odjelu

Prilog 2. Anketni upitnik za ispitivanje sociometrijskog statusa učenika u razrednom odjelu

Prilog 1. Anketni upitnik za pronalazak i identifikaciju darovitih učenika u razrednom odjelu

Uputa učeniku

U svakome, pa sigurno i u tvome razredu vi se učenici međusobno manje ili više razlikujete po različitim osobinama. Po određenim je osobinama neki učenik najbolji, najistaknutiji, najzapaženiji. Budući da jedan drugoga vjerojatno dobro poznajete, nikome od vas nije teško otkriti i imenovati takve učenike. Ovime upravo tebe molimo da se potrudiš i da nam prema svom sudu izdvojiš iz razreda neke svoje prijatelje i prijateljice koji se vidno ističu po određenim karakteristikama.

U upitniku je navedeno osamnaest pitanja u kojima su kratko opisani pojedini oblici ponašanja u različitim situacijama. Ispod njih su prazne crte na koje ćeš napisati ime i prezime onih učenika koji prednjače u tome. Najbolje je da izabereš samo jednoga koji je u tome iznad ostalih, ali ako ih je zaista više podjednako dobrih, možeš dodati još ponekoga, ali najviše tri. Ako je pak neki pojedinac najbolji u više toga, potrebno ga je upisati više puta, praktički ispod svih pitanja u kojima je on po svojim osobinama i ponašanju najbolji. Međutim, ako u vezi s nekim pitanjem ne možeš izdvojiti nikoga tko se bitno ističe, na svako pitanje ne moraš odgovoriti, već na predviđeno mjesto upiši crticu. Ako smatraš da po nekoj osobini i ti zauzimaš prvo ili istaknuto mjesto, nemoj upisati svoje ime jer su to zacijelo zapazili i tvoji prijatelji i prijateljice, pa će oni to učiniti. Nastoj dobro shvatiti svaki opisani oblik ponašanja i što je moguće objektivnije i točnije izabrati najbolje pojedince u razredu.

Škola: _____

Ime i prezime učenika: _____

Razred: _____ Datum popunjavanja upitnika: _____

1. Najlakše i najbrže rješava različite teške zadatke _____.
2. Daje najviše novih ideja i originalnih prijedloga _____.
3. Pokazuje najveći interes za stjecanje školskog znanja _____.
4. Najspretnije organizira druge učenike _____.
5. Piše najljepše pjesme i literarne sastave _____.
6. Najokretniji/a je i najspretniji/a u tjelesnom vježbanju _____.
7. Najljepše se govorno izražava _____.
8. Postavlja najviše neuobičajenih pitanja _____.
9. Najbolji je matematičar _____.
10. Najpoželjniji je za vođu (predsjednika) razreda _____.
11. Najljepše crta, slika ili modelira _____.
12. Najizdržljiviji je za velike tjelesne napore _____.
13. Ima veliku moć opažanja predmeta i događaja u svojoj okolini _____.
14. Najviše stvara vedro raspoloženje i ima najviše smisla za šalu _____.
15. Najviše čita knjige (osim školskih udžbenika) _____.
16. Najodgovornije izvršava preuzete obaveze _____.
17. Ima najrazvijeniji sluh i smisao za glazbu _____.
18. Postiže najzapaženije rezultate u nekoj od sportskih igara _____.

Prilog 2. Anketni upitnik za ispitivanje sociometrijskog statusa učenika u razrednom odjelu

Škola: _____

Ime i prezime učenika: _____

Razred: _____ Datum popunjavanja upitnika: _____

1. _____ je najpouzdaniji/a učenik/ca u razredu.
2. _____ je pun/a razumijevanja i uvijek se zauzima za druge.
3. _____ je nepredvidljiv/a, nepouzdan/a.
4. _____ reagira silovito i agresivno.
5. _____ se nameće kao vođa u razredu.
6. _____ je ljubazan/a prema svima.
7. _____ ima sposobnosti vođe.
8. _____ je najveselija osoba u razredu.
9. _____ uzima u zaštitu slabije.
10. _____ je izoliran/izolirana, tajnovit/tajnovita.
11. _____ nitko ne prihvaća u razredu.
12. Izvan razreda ne bih se volio/voljela družiti s _____.

Zahvaljujem ti na iskrenim odgovorima i na suradnji!